

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВОЛИНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ**

Кафедра політології та публічного управління

На правах рукопису

ЗАТЕРЧУК РОМАН МИКОЛАЙОВИЧ

**«Особливості сучасної політичної системи України в умовах
повномаштабної війни»**

Спеціальність: 052 «Політологія»

Освітньо-професійна програма «Політологія»

Робота на здобуття освітнього ступеня «Магістр»

Науковий керівник:

Панишко Галина Тарасівна,

кан. іст. наук, доцент

РЕКОМЕНДОВАНО ДО ЗАХИСТУ

Протокол №

засідання кафедри політології

та публічного управління

від _____ 2024 р.

Завідувач кафедри

Бусленко В. В. _____

ЛУЦЬК – 2024

АНОТАЦІЯ

Затерчук Р. М. Особливості сучасної політичної системи України в умовах повномасштабної війни. Випускна кваліфікаційна робота на правах рукопису.

Кваліфікаційна робота магістра ОП «Політологія» спеціальності 052 «Політологія». Волинський національний університет імені Лесі Українки. Луцьк 2024.

Кваліфікаційна робота магістра складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків (*згідно структури кваліфікаційної роботи, затвердженої кафедрою*).

У першому розділі розглянуто аспекти проблематики у працях зарубіжних та вітчизняних дослідників, а також визначено категоріально-понятійний апарат.

У другому розділі охарактеризовано реформаційну політику 2010-2013 рр. та проаналізовано зміни, які відбулись у політичній системі України в умовах АТО.

У третьому розділі виділено зміни в інформаційному просторі в умовах воєнного стану. Охарактеризовано функціонування політичних інститутів та нових суб'єктів впливу. Визначено роль громадянського суспільства у політичній системі України.

У четвертому розділі здійснено аналіз основних викликів для політичної системи під час війни. Окреслено перспективи реформування політичної системи України.

Ключові слова: політична система, реформаційна політика, воєнний стан, повномасштабна війна, інформаційний простір, політичні інститути, громадянське суспільство, політичні партії.

SUMMARY

Zaterchuk R. M. Features of the modern political system of Ukraine in the conditions of a full-scale war. Final qualification work on the rights of the manuscript.

Qualification work for master's degree in «Political Science», specialty 052 «Political Science». Lesya Ukrainka Volyn National University. Lutsk 2024.

The master's thesis consists of an introduction, four chapters, conclusions, a list of references, and appendices (*according to the structure of the thesis approved by the department*).

The first chapter discusses aspects of the problem in the works of foreign and domestic researchers, and defines the categorical and conceptual apparatus.

The second section describes the reform policy of 2010-2013 and analyzes the changes that took place in the political system of Ukraine in the context of the ATO.

The third section highlights changes in the information space under martial law. The functioning of political institutions and new subjects of influence is characterized. The role of civil society in the political system of Ukraine is defined.

The fourth section analyzes the main challenges for the political system during the war. Prospects for reforming the political system of Ukraine are outlined.

Keywords: political system, reform policy, martial law, full-scale war, information space, political institutions, civil society, political parties.

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОЛІТИЧНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ	5
1.1. Дослідження та аналіз аспектів проблематики у працях зарубіжних та вітчизняних дослідників.....	8
1.2. Категоріально-понятійний апарат.....	13
Висновки до розділу 1.....	18
РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ПОЛІТИЧНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ У 2010–2021 РР	20
2.1. Реформаційна політика 2010-2013 рр.....	20
2.2. Зміни у політичній системі України в умовах АТО.....	25
Висновки до розділу 2.....	31
РОЗДІЛ 3. ВПЛИВ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ НА ПОЛІТИЧНІ ІНСТИТУЦІЇ ТА СУСПІЛЬСТВО	32
3.1. Зміни в інформаційному просторі в умовах воєнного стану.....	32
3.2. Функціонування політичних інститутів та нові суб'єкти впливу: криза політичних партій.....	36
3.3. Роль громадянського суспільства у політичній системі України.....	41
Висновки до розділу 3.....	45
РОЗДІЛ 4. ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РЕФОРМУВАННЯ ПОЛІТИЧНОЇ СИСТЕМИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	46
4.1. Основні виклики для політичної системи під час війни.....	46
4.2. Перспективи реформування політичної системи.....	50
Висновки до розділу 4.....	54
ВИСНОВКИ	56
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	61
ДОДАТКИ	68

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Держава в політичній системі суспільства займає центральне місце, інтегруючи різноманітні політичні інтереси різних соціальних груп. Вона володіє особливим статусом серед інших суб'єктів політичної системи завдяки своїм монопольним правом встановлювати загальнообов'язкові правила поведінки. Зокрема, держава забезпечує цілісність та стійкість політичної системи, координуючи суспільну життєдіяльність і використовуючи ресурси суспільства, що має значення як для самого суспільства, так і для держави в цілому.

В сучасних умовах повномасштабної війни Російської Федерації (далі – РФ) проти України, проблема розвитку політичної системи є настільки важливою, що вона безпосередньо стосується теоретико-правових та практичних аспектів політичної влади. Сьогодні постає потреба в науковому переосмисленні сутності та ролі політичної системи, а також взаємодії інститутів суспільства в умовах воєнного стану. Загалом, зростає актуальність проблеми через динамічний розвиток політичної системи, необхідності уточнення поглядів на тенденції політичної влади, а також вдосконалення правового, соціально-економічного та організаційного регулювання для ефективного функціонування політичної системи в умовах війни в Україні.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Сучасні дослідження українських науковців, зокрема: В. Гапоненка [1], С. Приходько, А. Ільченка, С. Макарець [6] тощо, зосереджуються на теоретичних аспектах функціонування політичної системи. Зазначені дослідження відображають актуальність проблем розвитку політичних інститутів з врахуванням системних зв'язків в сучасній Україні. Наукові статті Т. Грижбовська [3], М. Михальченка [4], Н. Москальця [5], І. Савченка [2] тощо, розглядають різноманітні аспекти сучасної політичної системи України. Зокрема, вони аналізують сутність політичної системи, виявляють суперечності складових інститутів та вказують на шляхи для оптимізації політичних процесів.

Мета і завдання дослідження. Метою роботи є обґрунтування теоретико-методологічних основ сучасної політичної системи України та аналіз теоретичних аспектів взаємодії між органами влади та інститутами громадянського суспільства в умовах повномасштабної війни. Для досягнення поставленої мети потрібно вирішити такі **завдання**:

- охарактеризувати дослідження та провести аналіз аспектів проблематики у працях зарубіжних та вітчизняних дослідників;
- виділити категоріально-понятійний апарат;
- проаналізувати реформаційну політику 2010-2013 рр.;
- визначити зміни у політичній системі України в умовах АТО;
- проаналізувати зміни в інформаційному просторі в умовах воєнного стану;
- охарактеризувати функціонування політичних інститутів та нові суб'єкти впливу: криза політичних партій;
- окреслити роль громадянського суспільства у політичній системі України;
- виокремити основні виклики для політичної системи під час війни;
- виділити перспективи реформування політичної системи.

Об'єктом дослідження є сучасна політична система України.

Предметом дослідження є особливості функціонування та розвитку політичної системи України в умовах повномасштабної війни.

Методи дослідження зумовлені темою та завданнями роботи. Зокрема, застосовувалися такі методи:

- *загальнонауковий метод*, дає можливість дослідити теоретичні основи сучасної політичної системи України, визначити її особливості та вплив повномасштабної війни на функціонування політичних інститутів;
- *метод аналізу і синтезу*, дасть можливість проаналізувати поточний стан політичної системи України, визначити проблемні питання, що виникають у зв'язку з війною, а також синтезувати отримані результати для виявлення можливих шляхів розвитку політичної системи;

– *метод контент-аналізу джерельної бази*, дозволить проаналізувати нормативно-правову базу, пов'язану із функціонуванням політичної системи в умовах війни, дослідити звіти та інші джерела інформації для визначення ключових аспектів змін та викликів, що стоять перед політичними інститутами України.

Наукова новизна магістерського дослідження виявляється в аналізі теоретико-методологічних аспектів сучасної політичної системи України в умовах повномасштабної війни. Проведений аналіз дозволив виявити ключові зміни та виклики, з якими стикається політична система під час війни. Також, було розглянуто можливі шляхи розвитку політичних інститутів в умовах військового стану. Загалом, було визначено, що проаналізовані дослідження сприятливо вплинули на розуміння адаптації та стійкості політичної системи України в умовах кризових ситуацій.

Практичне значення дослідження проявляється у всебічному аналізі особливостей сучасної політичної системи України в умовах повномасштабної війни. Отримані результати дослідження доповнюють існуючі знання про функціонування політичних інститутів в кризових умовах. Розроблені рекомендації щодо адаптації та вдосконалення політичної системи можуть бути застосовані урядовими структурами та іншими зацікавленими сторонами. Результати дослідження можуть бути використані студентами для написання наукових робіт з даної проблематики, що сприятиме подальшому розвитку наукових досліджень у цій галузі.

Апробація результатів дослідження.

Структура магістерської роботи зумовлена її метою та науковими завданнями. Робота складається зі вступу, чотирьох розділів (дев'яти підрозділів), висновків, списку використаних джерел (52 найменування), додатків. Обсяг основного тексту магістерської роботи 68 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОЛІТИЧНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

1.1. Дослідження та аналіз аспектів проблематики у працях зарубіжних та вітчизняних дослідників

Сьогодні питання становлення та розвитку політичних систем як базового компонента організації взаємовідносин у сучасному суспільстві досить детально висвітлені як у вітчизняній, так і зарубіжній науковій літературі. Дослідники мають змогу ефективно використовувати потужну методологічну базу системного підходу в політологічних дослідженнях завдяки фундаментальним працям таких класиків політології, як: Д. Істон, Г. Алмонд та інші. Зокрема, їх роботи присвячені аналізу феномену політичної системи, які досі служать основою для подальшого об'єктивного вивчення різних моделей політичних систем та їх практичного застосування у вирішенні питань реформування сучасних політичних конструкцій.

За період незалежного розвитку українського суспільства вітчизняні науковці провели низку фундаментальних досліджень політичної системи України, представлених у формі дисертацій, монографій, навчальних посібників та наукових статей. Загалом вітчизняні дослідження значно збагатили теоретичну та практичну базу знань про політичну систему України та її розвиток в умовах сучасних викликів.

Однією з найбільш значущих робіт у цій галузі є дисертаційне дослідження В. Гапоненко «Концептуальна модель інституційних передумов демократизації політичної системи України» [1, с. 26]. У цій праці авторка представляє концептуальне бачення забезпечення демократичних змін як ключового елементу модернізації політичної системи України. Дослідження в основному зосереджене на теоретичному обґрунтуванні становлення та розвитку демократичної політичної системи, а також на визначенні особливостей цього процесу в Україні.

Важливою працею, що заслуговує на увагу в контексті нашого дослідження, є робота І. Савченка «Реформування політичної системи України: виклик сучасності» [2, с. 109]. Зокрема, вона надає глибокий аналіз процесів реформування політичної системи України, що є актуальним викликом для сучасного українського суспільства. Дослідження І. Савченка сприяє кращому розумінню складностей та особливостей політичних реформ, а також пропонує теоретичні та практичні підходи до їх реалізації, що є цінним для подальших наукових розробок у цій сфері.

Монографічна робота Т. Грижбовської «Особливості становлення та розвитку політичних систем пострадянських країн» відзначається серед інших праць своєю актуальністю [3, с. 36]. В роботі систематично досліджуються проблеми еволюції політичних систем і громадянського суспільства в умовах постійних трансформацій. Зокрема, особлива увага приділяється юридичному забезпеченню конституційних змін, що стосуються центральних політичних інститутів, а також аналізується діяльність Європейського парламенту з метою інтеграції його практичного досвіду в українську політичну систему.

Праця М. Михальченка «Політична система в Україні: що ми модернізуємо?» має особливе наукове значення [4, с. 27]. Вона надає критичний аналіз процесів модернізації політичної системи в Україні, визначаючи ключові аспекти та виклики, з якими стикається країна в цьому контексті. Загалом, дослідження зосереджено на розумінні сутності модернізаційних процесів та їх впливу на політичну систему, що є важливим для формування подальших реформ і розвитку політичної сфери в Україні.

Монографічна праця Н. Москальця «Досвід і проблеми реформування політичної системи в Україні на сучасному етапі» належить до області вивчення теоретичних основ сучасних політичних систем [5, с. 8]. Автор ставить перед собою завдання виявити загальні закономірності та напрями оновлення ключових аспектів формування нових політичних систем. Дана робота особливо важлива через здатність автора поєднувати філософський,

державознавчий і політологічний підходи до розуміння політичних процесів і систем, що сприяє глибшому аналізу та розробці ефективних стратегій реформ в Україні.

Стаття С. Приходька, А. Ільченка, С. Макарця «Політична система України у контексті багатокомпонентних класифікацій» розглядає політичну систему України через призму складних класифікаційних моделей [6, с. 65]. Автори досліджують різні аспекти політичного устрою країни і систематизують їх у багатокомпонентних аналітичних категоріях. Важливо відзначити, що ця робота ставить за мету зрозуміти структуру та функціонування політичної системи України з урахуванням її різноманітностей і взаємодії компонентів.

Дослідження Н. Пильгуна та О. Слуцької «Теоретико-правовий аналіз політичної системи України» є значним внеском у вивчення політичної системи України з акцентом на теоретичні й правові аспекти [7, с. 11]. Автори систематично аналізують основні юридичні та теоретичні засади, які визначають структуру та функціонування політичних інститутів України. Їх дослідження спрямоване на розкриття основних принципів, що лежать в основі політичного процесу в Україні.

Наукова стаття М. Іванова «Теоретичні засади та практичні завдання оптимізації політичної системи сучасного українського суспільства» детально описує політичний устрій України [8, с. 47]. Зокрема, автор досліджує теоретичні основи та концепції, що лежать в основі політичної системи, і аналізує їх відображення в сучасному українському суспільстві. Особлива увага приділяється практичним завданням оптимізації політичної системи, зокрема вдосконаленню інституцій та механізмів демократичного управління. Зазначена робота є важливим ресурсом для формулювання стратегій реформ та розвитку політичної сфери України.

Особливу увагу заслуговує наукова праця В. Басараба, який сформулював сучасне розуміння політичної системи, проаналізувавши різноманітні тлумачення її сутності [9, с. 18]. Через аналіз різних поглядів на

цей феномен він визначив основні компоненти політичної системи суспільства. Серед них особливе місце займають політичні партії, громадські організації, держава з її ключовими характеристиками (територіальний устрій, форми управління, державні інституції), виборча система і мас-медіа. Він також дослідив політико-правові аспекти формування політичної системи сучасної України, визначивши внутрішні суперечності і складнощі, пов'язані з укріпленням державності країни.

Таким чином, варто відзначити, що українські дослідники приділяють значну увагу різноманітним аспектам становлення та розвитку сучасної політичної системи в Україні. Зокрема, це підтверджується великою кількістю публікацій українських учених у різних наукових виданнях, де розглядаються різнобічні аспекти політичного процесу.

Серед зарубіжних науковців слід виокремити Д. Істона, який відомий своїм внеском у вивчення політичних систем [10]. Його праці виявились важливими для розуміння та аналізу політичної еволюції і систем у різних країнах світу. Д. Істон зосереджував увагу на комплексному аналізі історичних та сучасних політичних процесів, включаючи розуміння політичних інститутів, їх розвитку, функціонуванні та взаємодії з іншими соціальними структурами. Також, науковець відомий своїми теоретичними висновками щодо демократії, влади, політичної легітимності та управління. Загалом, Д. Істон досліджував різні аспекти політичного життя, такі як: виборчі системи, партійні структури, механізми прийняття рішень та взаємовідносини між політичними акторами. Його роботи допомогли зрозуміти складність політичних процесів і взаємодій у сучасному світі, що робить його вклад важливим для політичної науки та практики.

Г. Алмонд, Дж. Пауелл і Р. Дал зробили значний внесок у теоретичні підходи та емпіричні дослідження, які допомагали зрозуміти складні політичні системи, їх інституції та взаємодії між політичними акторами. Їх праці стали основою для розвитку політологічних теорій і застосування в практиці аналізу політичних процесів у різних країнах світу (див. табл. 1.1.).

Вклад зарубіжних вчених у теоретичні підходи та емпіричні дослідження

№	Вчений	Вклад
1.	Г. Алмонд	Відомий своїми роботами у галузі політичної поведінки та культурного аналізу. Він спільно з С. Вербсом вперше сформулював концепцію «політичної культури», яка стала ключовою для розуміння того, які цінності, вірування та поведінка впливають на політичні процеси в країнах.
2.	Дж. Пауелл	Спеціалізується на дослідженнях виборчих систем і парламентських систем. Він розробив теорію репрезентативного уряду, яка описує, як виборчі системи впливають на репрезентативність і ефективність політичного уряду.
3.	Р. Дал	Відомий роботами у галузі комунікацій та взаємодії в політичних системах. Він досліджував вплив мас-медіа, соціальних мереж і громадської думки на політичні процеси та прийняття рішень.

Примітка: джерело складене автором на основі [11]

Погоджуємось з думкою У. Мітчелла, який відображав вхід у політичну систему як більш складну концепцію, ніж просто вимоги і підтримку, враховуючи також значення очікувань і ресурсів, на які може спиратися система [12, с. 229]. Він тлумачив вихід як синтез мети, цінностей і регулювання, останнє розглядаючи як метод реалізації цілей, цінностей і затрат. Відповідно до його поглядів, ефективна політична система має включати «петлю зворотного зв'язку», яка є важливим механізмом для коригування поведінки системи, а також реагування на соціальне напруження і зміни у суспільних умовах.

М. Вебер у своїй класифікації систем правління акцентує увагу на легітимності урядовців, яка може базуватися на традиціях, харизмі або юридичній легітимності, які дозволяють членам системи приймати їх [13, с. 172]. Г. Алмонд вивчав англо-американську, континентально-європейську, тоталітарну та доіндустріальні системи [11]; Дж. Коулмен класифікував системи як конкурентні, напівконкурентні та авторитарні; а Дж. Ептер розрізняв диктаторські, олігархічні, опосередковано представницькі та прямо представницькі системи [14, с. 87].

Отже, аналіз досліджень та аспектів політичних систем у працях зарубіжних та вітчизняних дослідників показує значну різноманітність підходів і методів вивчення цієї проблематики. Зарубіжні дослідники, такі як: Г. Алмонд, Д. Пауелл, Р. Дал, Д. Ептер та інші, використовують різні типології для класифікації політичних систем, що відображає їх специфічність і унікальність. Вони акцентують увагу на легітимності, структурі управління, типах взаємовідносин між інституціями і громадянами.

Вітчизняні дослідники, зокрема В. Гапоненко, Г. Москалець, Н. Пильгун, О. Слущка тощо, зосереджуються на внутрішніх трансформаціях політичних систем, адаптації до сучасних викликів та розвитку демократії. Вони розглядають конституційні, інституційні та правові аспекти, а також вплив міжнародного досвіду на політичні практики в Україні. Загалом, проаналізовані дослідження демонструють, що розуміння політичних систем є складним завданням, яке вимагає інтеграції теоретичних підходів з емпіричними дослідженнями. Вони підкреслюють важливість аналізу взаємозв'язків між політичними інститутами, суспільством і міжнародним середовищем для ефективного функціонування політичних систем у сучасному світі.

1.2. Категоріально-понятійний апарат

Сутність дослідження питань державного управління суттєво змінилася з моменту введення в науковий обіг поняття «політична система», яке здобуло широке поширення завдяки своєму комплексному охопленню політичної сфери суспільства. Відмінності між поняттями «державне управління» та «політична система» полягають у тому, що останнє охоплює всі інститути, що беруть участь у формуванні держави. Термін «політичної системи» був введений в 1950-х рр. американським політологом Д. Істоном, який розробив теорію політичних систем [10]. Зокрема, у цей термін було вкладено наступний зміст, який вміщує певні аспекти (див. рис. 1.1.).

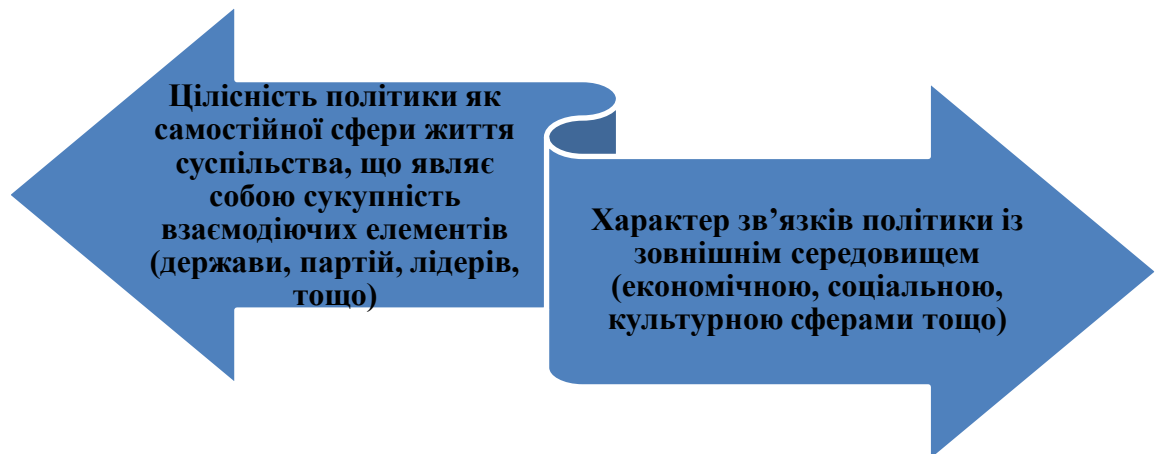

Рис. 1.1. Основний зміст поняття «політична система» [10]

Запровадження терміну «політична система» мало значення як для теоретичного, так і для практичного аналізу, оскільки його ціль полягала у виявленні позитивних чинників, які сприяють «стабільності» і «безперервному розвитку». Формування цілісної політичної системи пов'язані з подальшим цивілізаційним прогресом і організацією громадського суспільства, що включає утворення політичних партій, профспілок, селянських спілок, об'єднань промисловців та інших міжгрупових формувань. Цей процес поетапно веде до становлення повноцінної політичної системи [15].

Л. фон Берталанфі у 1920-х рр. XX ст. вніс поняття «система» у науковий обіг, використовуючи його для опису процесів обміну клітин з зовнішнім середовищем [15]. Він розумів систему як сукупність взаємозалежних елементів, що утворюють цілісність і перебувають у взаємодії. Відносини взаємозалежності означають, що зі зміною хоча б одного елемента системи відбувається зміна всієї її цілісності. Система розвивається, реагуючи на сигнали зовнішнього середовища та на потреби своїх внутрішніх елементів.

Таким чином, можна стверджувати, що політична система – це комплекс політичних інститутів, суспільних структур і цінностей, а також взаємодій між ними, через які здійснюється державне управління і вплив держави. Вона включає в себе не лише державні інститути, такі як: політичні партії та лідери, але й економічні, соціальні, культурні інститути, традиції, цінності і норми, які мають важливе політичне значення і впливають на політичний процес. Основна мета перерахованих інститутів полягає в розподілі різних ресурсів (економічних, матеріальних, технологічних тощо) і спонуканні населення до прийняття цього розподілу як обов’язкового для всіх учасників політичного процесу [16, с. 608].

У визначенні «політичної системи» виділяють соціологічну і правову концепції, які відрізняються підходами до аналізу і розуміння цього поняття. Обидва підходи доповнюють один одного, надаючи комплексне розуміння та аналіз політичних систем у різних контекстах (див. табл. 1.2.).

Таблиця 1.2.

Підходи до розуміння поняття «політична система»

№	Концепція	Особливість
1.	Соціологічна	Визначає її як складний суспільний феномен, що складається з політичних інститутів, суспільних груп, цінностей, норм і практик. За цим підходом, політична система розглядається як сукупність взаємопов’язаних елементів, які впливають на формування і реалізацію політичної влади, розподіл ресурсів та вирішення суспільних конфліктів.
2.	Правова	Зосереджується на її інституціональній структурі, закріпленій в конституційних нормах та правових актах. В цьому варіанті, політична система визначається як система органів влади, їх повноважень, порядку взаємодії та взаємозв’язків з іншими суспільними інститутами.

Примітка: джерело складене автором на основі [17]

У науці політична система відрізняється від інших соціальних систем тим, що має чітко визначені межі взаємодії з оточенням. Д. Істон підкреслив, що основною одиницею аналізу політичної системи є саме її взаємодія з навколишнім середовищем. На відміну від інших соціальних взаємодій, політична взаємодія націлена на примусовий розподіл цінностей у суспільстві [10]. Вчений розглядав політичну систему як комплекс взаємодій,

спрямованих на авторитарний розподіл матеріальних і духовних цінностей між індивідами. Основним завданням політичної системи є ефективний розподіл цих цінностей таким чином, щоб переконати громадян прийняти їх як обов'язкові. Невиконання цього принципу може спричинити зростання внутрішньої напруги та навіть занепад політичної системи.

В західній політології існують два основні підходи до характеристики політичної системи. Зазначені на рисунку 1.2 підходи доповнюють один одного і використовуються для глибшого розуміння структури, функцій і динаміки політичних систем у сучасному суспільстві.

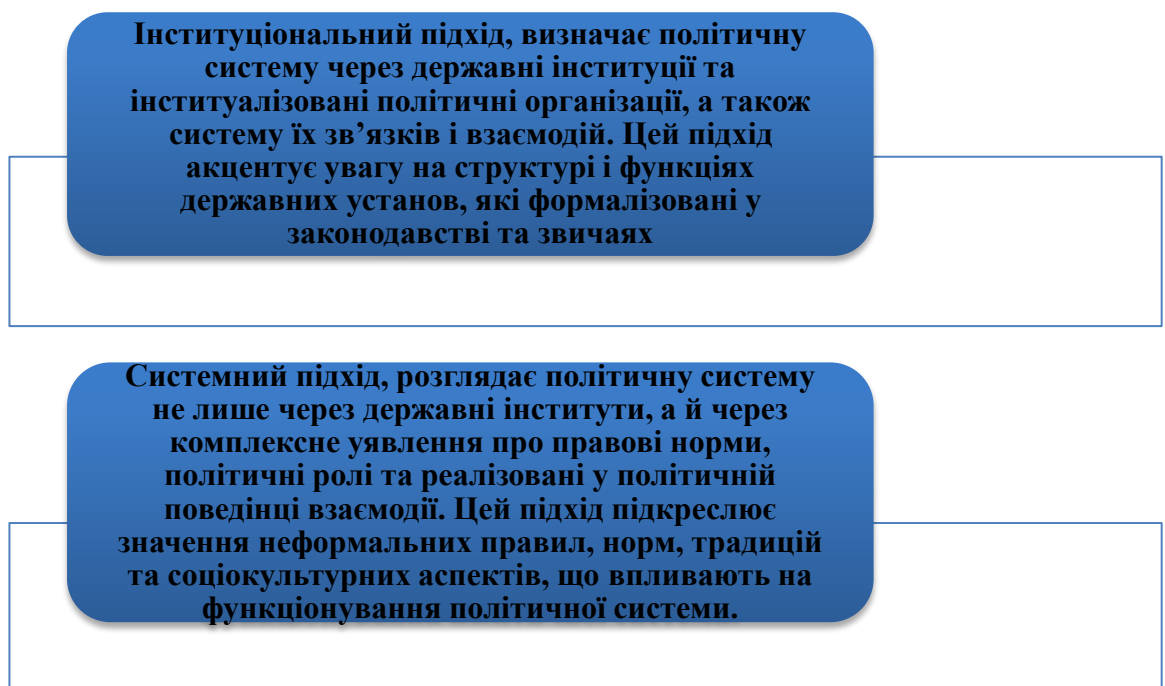

Рис. 1.2. Основні підходи до характеристики політичної системи [17]

Політична система, хоча не виключно ґрунтується на силових засадах, проте враховує її ставлення до насильства як важливу характеристику. Це визначає основний політичний компонент цього поняття. Термін «система» означає взаємозв'язок між її складовими частинами та існування певних меж, які розділяють її від зовнішнього середовища [17, с. 133]. Кордони політичних систем можуть змінюватися в залежності від обставин, наприклад, розширюючись під час війни, коли держава мобілізує великі маси населення і значно посилює свій вплив на галузі, що зазвичай залишаються поза регулюванням у мирний період.

Політична система представляє собою одну з підсистем суспільства, що функціонує як її складова частина. Суспільна система створює основу для існування політичної системи і визначає умови її становлення та функціонування. Вона також визначає основні характеристики політичної системи, її сфери діяльності та можливості вирішення ключових суспільних проблем через політичні механізми. В межах політичної системи виникають нові суспільні рішення, активізуються суспільні ресурси та енергія, необхідні для впровадження цих рішень в життя. Це також сприяє формуванню інститутів, які впливають на постійні зміни елементів суспільної системи.

Відповідно до зазначеного, політична система включає організаційно-інституціональну, регулятивну, функціональну, комунікативну та духовно-ідеологічну підсистеми, що становлять складові її структури. Інституціональна підсистема охоплює політичні інститути, такі як: держава та її структурні складові, наприклад, парламент, уряд, політичні партії, громадсько організації (далі – ГО) та органи місцевого самоврядування (далі – ОМС) [18, с. 702]. Взаємозв'язані політичні інститути утворюють організаційну базу політичної системи. Важливо зауважити, що до складу політичної системи входять лише ті ГО, які пов'язані з функціонуванням політичної влади, тобто вони відіграють активну роль у політичному процесі та впливають на прийняття та реалізацію політичних рішень

Таблиця 1.3.

**Види організацій в залежності від ступеня залученості до
політичного життя і здійснення влади**

№	Організації	Особливість
1.	Політичні	Напрямку володіють або активно прагнуть до здійснення політичної влади, що є центральним аспектом їх діяльності. Такими організаціями є держава і політичні партії.
2.	Політизовані	ГО, професійні спілки, народні рухи, асоціації підприємців розглядають участь у здійсненні політичної влади як один із аспектів їх функціонування.
3.	Неполітичні	Науково-технічні товариства та інші об'єднання, за звичайних обставин не мають за мету здійснення політичної влади. Однак у певних ситуаціях можуть стати суб'єктами політичних процесів.

Примітка: джерело складене автором на основі [18]

У сукупності і взаємозв'язках політичні інститути формують організаційну основу політичної системи суспільства, яка центрується навколо держави. Саме держава забезпечує політичну організованість суспільства. Особливе місце в політичній системі займають політичні партії, що є основними учасниками змагання за здобуття, збереження та використання державної влади. Кожна партія прагне мати можливість впливати на формулювання державної політики або хоча б визначати її напрямки. Інституціональна підсистема є ключовою для політичної системи суспільства в цілому та її окремих компонентів [18]. Регулятивна підсистема складається з політичних норм, які регулюють політичні відносини. Деякі з цих норм встановлюються державою, наприклад, закони; інші формуються під впливом різноманітних політичних, економічних та культурних чинників, таких як моральні норми, звичаї та традиції.

Таким чином, усвідомлення політичних процесів передбачає не лише об'єктивне та всебічне відображення подій, що відбуваються у політичному житті, а й систематичне документування змін, що сталися протягом різних періодів часу. Цей підхід дозволяє науковцям виділити справжні тенденції у політичному розвитку країни, розширюючи розуміння процесів, що відбуваються. Україна, протягом років своєї незалежності, пройшла складний шлях у формуванні своєї політичної системи. Цей шлях включав у себе зміни у структурі державної влади, встановлення конституційних принципів та правил для політичних партій, а також визнання важливості політичної та ідеологічної різноманітності у суспільному житті.

Висновки до розділу 1

Отже, дослідження політичної системи України включає в себе широкий спектр теоретичних підходів та методологічних підходів, що є необхідними для розуміння її функціонування та розвитку. Зарубіжні та вітчизняні дослідники використовують різноманітні підходи, що відображається у їхніх роботах. Зокрема, зарубіжні автори, такі як: Г.

Алмонд, Д. Пауелл, Р. Дал та інші, акцентують увагу на типологіях політичних систем, легітимності і структурі управління. Вони вивчають типи взаємодій між політичними інститутами та громадянами, що є ключовими для розуміння функціонування політичної системи.

Вітчизняні дослідники, такі як: В. Гапоненко, Г. Москалець, Н. Пильгун, О. Слуцька та інші, зосереджуються на внутрішніх трансформаціях політичної системи України, її адаптації до сучасних викликів та розвитку демократії. Вони розглядають конституційні, інституційні та правові аспекти, а також вплив міжнародного досвіду на політичні практики в Україні.

Категоріально-понятійний апарат в контексті дослідження політичної системи України демонструє значну різноманітність підходів та концепцій, які використовуються для її аналізу та розуміння. Загалом, він включає такі ключові аспекти як: типологія політичних систем, внутрішні трансформації, конституційні та інституційні аспекти, ідеологічна та політична різноманітність. Таким чином, усі ці аспекти дозволять нам зрозуміти складність політичної системи України через інтеграцію теоретичних підходів з емпіричними дослідженнями. Вони сприяють глибшому аналізу взаємодії між політичними інститутами, суспільством і міжнародним середовищем, що є необхідним для ефективного функціонування політичної системи в сучасних умовах.

РОЗДІЛ 2

ОСОБЛИВОСТІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ПОЛІТИЧНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ У 2010-2021 РР.

2.1. Реформаційна політика 2010-2013 рр.

Обрання В. Януковича Президентом України у 2010 р. спричинило не лише зміну політичних сил, але й чергову зміну форми правління. Нова владна команда, прагнучи посилити вплив Президента на виконавчу гілку та всю систему влади, ініціювала скасування змін до Конституції, внесених 8 грудня 2004 р. Депутати від пропрезидентської коаліції подали відповідне клопотання до Конституційного Суду, який 30 вересня 2010 р. ухвалив рішення про відновлення дії Конституції в редакції від 28 червня 1996 р., яке дозволило владі повернути модель президентсько-парламентської республіки [19]. В результаті внесених змін Президент отримав право звільняти міністрів, їх заступників, голів комітетів і Прем'єр-міністра України без необхідних підстав. Також, Президент повернув собі право самостійно визначати і вносити на розгляд парламенту кандидатури на посаду Прем'єра і членів Кабінету Міністрів України (далі – КМУ), включаючи керівників усіх силових структур, таких як Служба Безпеки України (далі – СБУ) та Генеральна Прокуратура, які в результаті почали знаходитися під його повним контролем. Крім цього, Президент отримав можливість безпосередньо втручатися у діяльність уряду, видаючи відповідні директиви.

У результаті зазначених змін Верховна Рада України (далі – ВРУ) залишила собі лише єдину можливість впливати на Президента через вето на його законодавчі ініціативи. Однак наявність сильної президентської більшості в парламенті робила використання цього механізму малоімовірним. Таким чином, система влади втратила двоїстість, яка існувала до 2010 р., і знову стала централізованою. Президент отримав контроль не лише над урядом і виконавчою владою, але й над ВРУ (через формування більшості та обмеження її повноважень) і над судовою системою

(через вплив на парламент та інші органи). Було піддано сумніву принцип розділу влади. Слабшання ролі парламенту призвело до знецінення представництва суспільних інтересів у ньому і підпорядкування законодавчого процесу інтересам партії, що перебуває при владі, з послабленням контрольних функцій.

Згідно з соціологічними дослідженнями, більшість українців відхиляли ідею відновлення дії Конституції 1996 р. та повернення до президентсько-парламентської форми управління. На запитання щодо підтримки розширення повноважень Президента України та обмеження повноважень ВРУ у зв'язку з відновленням Конституції 1996 р., 63,3 % респондентів відповіли відмовою, тоді як лише 36,5 % підтримали цю ініціативу. При цьому, у регіональному аспекті лише респонденти зі Сходу України (51,3 %) висловили підтримку розширення повноважень Президента. У двох регіонах, які традиційно підтримували В. Януковича, громадяни висловили значну підтримку відновленню «президентсько-парламентської республіки» – на Півдні (50 %) та Південному Сході (46 %). У решті регіонів значна більшість респондентів висловилися проти розширення повноважень В. Януковича, при цьому відсоток противників коливався від 60-80 % [20].

Після отримання додаткових повноважень Президент підписав 9 грудня 2010 р. Указ «Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади», який передбачав зменшення кількості центральних органів виконавчої влади з 112 до 53, включаючи скорочення кількості міністерств з 20 до 16 [21]. Указ був наступним кроком в процесі створення урядового апарату та управлінської структури відповідно до сучасних вимог держави та суспільства. Однією з ключових цілей реформи було скорочення чисельності чиновників на щонайменше 100 тис осіб з загальної кількості 300 тис. Значно зменшено кількість високопосадовців, призначивши кожному міністру лише по два заступники. Центральні органи виконавчої влади були поділені на шість категорій згідно з європейською практикою: міністерства, служби, інспекції, агентства, незалежні регулятори та органи із спеціальним

статусом. Загалом, до позитивних наслідків реформи відносимо зниження витрат державного бюджету на утримання чиновників і скорочення можливостей для корупції.

Для досягнення ефективності адміністративної реформи необхідно було одночасно зменшувати кількість працівників державних органів і підвищувати їх робочу продуктивність. Більшість звільнених міністрів отримали аналогічні посади в розширених державних структурах, що залишалися неефективними. Кількість центральних органів виконавчої влади не зменшилась, а навпаки зростає. Відсутність чіткої концепції реформи призвела до недорозуміння у суспільстві щодо нового алгоритму роботи влади. Попри спроби реформування системи державного управління, вони зазнавали загрози провалу вже з початку. 1 лютого 2011 р. ВРУ внесла зміни до Конституції, що продовжило термін її повноважень з 4 до 5 років, встановило дати наступних парламентських виборів та виборів Президента [22]. Таке рішення заповнило правовий вакуум, викликаний відновленням Конституції України в редакції 1996 р., бездіяльністю Конституційного Суду України (далі – КСУ) та невиконанням обов'язків Центральною виборчою комісією (далі – ЦВК) щодо призначення чергових парламентських виборів на березень 2011 р.

Проте, рішення було ухвалено з порушенням вимог Конституції, яка передбачала обов'язкове особисте голосування депутатів, тому його легітимність ставили під сумнів. Згодом, була розроблена Програма економічних реформ на 2010-2014 рр. під назвою «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава» [23] та реалізовано Національний план дій на 2011 р., який охоплював всі аспекти суспільного життя. Нова влада також заявила про свої плани щодо подальших конституційних реформ, проте деталізація змісту та обсягу цих змін не була оприлюднена протягом перших місяців роботи. Першим кроком у цьому напрямі став Указ Президента від 21 лютого 2011 р., який підтримав ініціативу Л. Кравчука щодо створення Конституційної Асамблеї [24].

Указ передбачав утворення Науковоекспертної групи для підготовки пропозицій щодо механізму створення та діяльності Асамблеї, визначення принципів, алгоритму та етапів її роботи [25]. Паралельно з цим у 2012 р. була проведена реформа органів публічної влади на регіональному, субрегіональному та місцевому рівнях. Зокрема, зміни стали відповіддю на необхідність більшої децентралізації системи управління, яка не відповідала потребам країни та міжнародним стандартам, в тому числі у розвитку місцевого самоврядування.

Перехід до практичної реалізації реформування територіальної організації влади в Україні сповільнювався через існуючі недоліки адміністративно-територіального устрою, що зберігалися ще з радянської епохи. В планах передбачалася розробка стратегічного Плану реформування місцевого самоврядування та регіональної політики, який мав включати механізми для децентралізації державної регіональної політики та делегування інституційних повноважень і ресурсів органам місцевого самоврядування на всіх рівнях. Одним із пріоритетних напрямків модернізації політичної системи стали євроінтеграційні перспективи України. Центральним аспектом у процесі євроінтеграції було укладання Угоди про асоціацію, спрямованої на перехід від партнерства і співробітництва до політичної асоціації та економічної інтеграції з ЄС [26].

Загалом, протягом 2010-2013 рр. в Україні були здійснені значні кроки у проведенні конституційних, адміністративних, виборчих і судових реформ, а також у боротьбі з корупцією. Окреслені заходи були визначені як пріоритети за Порядком денним асоціації «Україна-ЄС» і пов'язані з майбутніми зобов'язаннями, які випливають з Угоди про асоціацію. Незважаючи на декларації про євроінтеграційні перспективи, уряд В. Януковича та М. Азарова продовжував здійснювати балансування між ЄС та РФ. Однак у грудні 2013 р. він оголосив про відмову від ратифікації Угоди про асоціацію з ЄС, що спричинило масові протести у Києві та по всій Україні. Таким чином, реформаційна політика в Україні у період 2010-2013

рр. мала кілька основних особливостей, які показали складність та амбіції реформаційного курсу в Україні протягом вказаного періоду, а також проблеми, що виникали в ході його реалізації (див. табл. 2.1.).

Таблиця 2.1.

Особливості реформаційної політики України у 2010-2013 рр.

№	Зміни	Особливість
1.	Конституційні реформи	Були спроби провести значні конституційні зміни, спрямовані на поліпшення політичного та правового середовища (зміни у системі президентської влади, децентралізацію та зміцнення ролі парламенту).
2.	Адміністративні та виборчі реформи	Удосконалення адміністративної системи та виборчого процесу (зміни в організації місцевого самоврядування, покращення виборчого законодавства та процедур).
3.	Судові реформи	Велика увага була приділена реформуванню судової системи з метою підвищення її ефективності, незалежності та прозорості (включало реорганізацію судових органів, удосконалення процесу надання правосуддя та забезпечення доступу до справедливого суду).
4.	Боротьба з корупцією	Значна увага приділялася зменшенню корупції та зміцненню антикорупційних заходів. Впровадження прозорих механізмів управління, аудиту та контролю було однією з важливих складових реформ.
5.	Євроінтеграційні зусилля	Уряд висловлював намір інтеграції України до ЄС, що відобразилося у прийнятті та реалізації асоціаційної політики. Однак відмова від ратифікації Угоди про асоціацію у 2013 р. спричинила значні соціальні та політичні наслідки.

Примітка: джерело складене автором на основі [19-26]

Отже, реформаційна політика в Україні в період 2010-2013 рр. була спрямована на реорганізацію державного апарату та підвищення ефективності управління. Однак недивлячись на зусилля, спрямовані на скорочення кількості чиновників та оптимізацію структур влади, багато заходів не досягли очікуваних результатів. Зокрема, замість зменшення, кількість центральних органів виконавчої влади зросла, що свідчить про неспроможність системи адаптуватися до нових вимог. Також, відсутність чіткої концепції реформи й прозорості у впровадженні призвела до її неповної реалізації і критики з боку громадськості. Втім, важливим досягненням було заповнення правового вакууму через зміни до Конституції, що сприяло стабілізації політичної ситуації в країні. Проте, несвоєчасне прийняття ключових рішень, балансування між євроінтеграційними та

проросійськими орієнтаціями, а також відмова від ратифікації Угоди про асоціацію з ЄС у 2013 р. стали причиною серйозних соціальних протестів та політичної напруженості в країні, які згодом переросли у повномасштабний конфлікт. Таким чином, зазначений період показав усю складність реформування та внутрішніх конфліктів, що вплинули на подальший розвиток політичної ситуації в Україні.

2.2. Зміни у політичній системі України в умовах АТО

Весною 2014 р. РФ здійснила пряме вторгнення на територію Криму (далі – АРК) та розпочала масштабну військову агресію на Сх. України, прикриваючись підтримкою місцевих антиукраїнських сил, які сама ж і створила. Від початку війни уряд мав розробити окрему інформаційну стратегію для Донбасу, але цього не було зроблено. Надалі ВРУ регулярно, хоча іноді з певним запізненням, приймала нормативно-правові акти, спрямовані на забезпечення діяльності сектору безпеки і оборони України в умовах прямої агресії в АРК і підривної діяльності агентури РФ на Сході та Півдні України. Серед таких актів виокремлюємо: Постанова ВРУ «Про підтримку Збройних сил України та інших військових формувань України» [27]; Закон України «Про Національну гвардію України» [28]; Закон України «Про часткову мобілізацію» [29].

Незважаючи на наявність численних законодавчих актів, держава не володіла достатніми військовими ресурсами для ефективного захисту своїх громадян та території. Також, здійснені заходи супроводжувалися численними структурними та системними помилками. Зокрема, не було належним чином враховано попередження про те, що Україна зазнає не лише військової агресії, але й інформаційної війни. Це пояснювало, що завдяки інформаційній війні основні проблеми держави на той час знаходилися не на східних кордонах, а всередині країни, де опоненти та вороги використовували будь-які можливості для провокацій та дестабілізації ситуації в Україні.

Зокрема, у надзвичайно важливому рішенні Ради національної безпеки та оборони (далі – РНБО) «Про невідкладні заходи щодо забезпечення національної безпеки, суверенітету і територіальної цілісності України», затвердженому ВРУ у березні 2014 р. та введеному в дію указом Президента України, питання інформаційної безпеки держави не було розглянуто. Однак при РНБО було створено Інформаційно-аналітичний центр [30].

У червні 2014 р. внаслідок позачергових президентських виборів П. Порошенко був обраний Президентом України ще у першому турі. Це призвело до переходу від президентсько-парламентської до парламентсько-президентської форми правління згідно із Законом України «Про відновлення дії окремих положень Конституції України» від 21 лютого 2014 р. [31]. Новообраний Президент оголосив про свій курс на євроінтеграцію і відразу ж запропонував зміни до Конституції України, внісши до ВРУ законопроект «Про внесення змін до Конституції України (щодо повноважень органів державної влади та місцевого самоврядування)».

Головною метою запропонованих змін було удосконалення конституційно-правового статусу вищих органів державної влади з урахуванням принципів парламентсько-президентської форми управління, а також реформування конституційно-правового статусу місцевого самоврядування. Проте згодом зазначений законопроект не знайшов підтримки та в результаті був відкликаний.

Закон України «Про особливий порядок місцевого самоврядування в окремих районах Донецької та Луганської областей» [32], прийнятий 16 вересня 2014 р., передбачав запровадження особливого статусу на термін 3 роки для територій, що вийшли з-під контролю центральної влади в зазначених областях. Цей статус мав набути чинності лише після проведення місцевих виборів відповідно до українського законодавства. Закон також гарантував повну свободу в питаннях використання мови на цих територіях, зокрема для російської.

Закон України «Про правовий режим воєнного стану» від 06.04.2003 р. виявився недостатньо ефективним для регулювання ситуації в Луганській та Донецькій областях через відсутність в ньому механізмів, що передбачали б такий стан справ, коли у цих областях порушувалися основні принципи української державності, території значною мірою заміщалися квазідержавними формуваннями «ДНР» та «ЛНР», існувало соціально-економічне підґрунтя для недовіри до центральних органів влади України та самої української державності [33]. Саме тому, необхідним було прийняття нового закону або внесення відповідних змін до чинного законодавства з метою відновлення основних засад української державності та встановлення ефективного центрального управління на вказаних територіях. Наприклад, це могло бути досягнуто через створення військових комендатур, які здійснювали б функції підконтрольних «ДНР» та «ЛНР» місцевих державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування.

У контексті російсько-української війни та окупації АРК було заплановано реформування політичної системи України, що включало адміністративно-територіальну реорганізацію, розробку ефективної та прозорої виборчої системи для обрання депутатів на всіх рівнях, введення двопалатного парламенту, а також перехід від президентської до змішаної політичної моделі з трьома впливовими політичними центрами: президентом, урядом і парламентом. На нашу думку, таке реформування мало сприяти створенню стабільних, збалансованих та ефективних державних інститутів з чітко визначеними компетенціями та формалізованими політичними практиками.

На початку квітня 2014 р. відбулися радикальні зміни у системі територіальної організації влади в Україні. Зокрема, КМУ було затверджено «Концепцію реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади» [34], а у червні того ж року ухвалено план її реалізації. Далі, у серпні 2014 р., була прийнята «Державна стратегія регіонального розвитку України до 2020 року» [35]. ВРУ 8-го скликання схвалила текст

Коаліційної угоди з розділом «Децентралізація та реформа публічної адміністрації», який включав 72 пункти. У 2016 р. були внесені зміни до Основного закону, спрямовані на удосконалення організації правосуддя, зокрема Конституційного Суду України (далі – КСУ). Загалом, основним завданням у реформуванні політичної системи в 2016 р. було забезпечення стабільності та захист принципів демократичного урядування від внутрішніх і зовнішніх загроз.

В українській політичній системі відзначалися її слабкість та вразливість, які були обумовлені відсутністю стабільних політичних традицій і культури, переважанням популізму і приватних політичних інтересів над загальнонаціональними, недостатнім регулюванням ключових аспектів створення, організації та взаємодії. Також, відзначалася недостатня відповідальність окремих інститутів державного упр,авління, високий рівень корупції, включаючи політичну. Згодом, у березні 2018 р. КМУ ухвалив новий проєкт реформування адміністративно-територіальних одиниць країни, який став частиною комплексу законопроектів щодо децентралізації, що складають «маршрут децентралізації» України. У вересні 2018 р. на порядок денний дев'ятої сесії ВРУ 8-го скликання було внесено проєкт закону про внесення змін до Конституції України з питань децентралізації влади, ініційований Президентом.

У грудні 2019 р. Президент В. Зеленський вніс до ВРУ законопроект щодо змін до Конституції України, спрямований на децентралізацію влади. Проте у січні 2020 р. після обговорень в експертному середовищі, місцевому самоврядуванні та суспільстві, запропоновані зміни були відкликани з парламенту для подальшого вдосконалення. Розпорядженням КМУ від 23 січня 2019 р. був затверджений «План заходів з реалізації нового етапу реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні на 2019-2021 рр.» [36]. Одним із завдань цього плану було утвердження нової територіальної структури країни, що включала створення 100 ефективних районів.

У 2019 р. відбулися значні зміни в Конституції України, які включили норму про стратегічний курс держави на євроатлантичну та європейську інтеграцію, а також скасування депутатської недоторканності. Президент України у тому ж році ініціював 7 проєктів змін до Конституції. Додатково глава держави вніс 8-й законопроект, спрямований на впровадження децентралізації влади. Проте останній законопроект був відкликаний від його ініціатора невдовзі після внесення для подальшого вдосконалення.

За результатами аналітичного дослідження Центру Разумкова «Україна-2019: позитивні зміни та приводи для занепокоєння» було виявлено, що після оновлення «політична система України відзначається значною концентрацією публічної влади навколо посади Президента. Його ініціативи та укази виходять за межі конституційних повноважень, але виконуються однопартійною парламентською більшістю та Урядом» [37].

Одночасно у дослідженні було зазначено, що ця концентрація влади і висока довіра до ключових інститутів влади створили умови для нових можливостей у проведенні ефективних реформ. Але було підкреслено, що новим реформаторам не вистачало системного підходу та докладного аналізу наслідків змін, які реалізувалися в умовах швидкого темпу роботи. Виявлені можливості також обмежені об'єктивними зовнішньополітичними та макроекономічними реаліями, які неможливо вважати сприятливими для України. Часто вони не відповідають суспільним очікуванням, які були активізовані передвиборчою риторикою. Усі ці зміни спрямовані на «перерозподіл» владних повноважень між державними інституціями та вищими посадовими особами. Вони не зорієнтовані на покращення життя звичайних громадян від самого початку.

Загалом, серед позитивних змін в період АТО Україна внесла значні зусилля у свою політичну систему, спрямовані на адаптацію до складних викликів війни. Однією з ключових ініціатив було введення спеціального статусу для тимчасово неконтрольованих територій, що передбачало збереження територіальної цілісності та захист громадян від загроз з боку

окремих угруповань. При цьому, особлива увага була приділена боротьбі з корупцією та підвищенню прозорості у владних структурах. Проводились значні зміни у законодавстві щодо оборонної та безпекової політики з метою забезпечення координації дій між різними рівнями влади та зміцнення внутрішньої стабільності. Таким чином, політичні трансформації в умовах АТО були спрямовані на забезпечення національної безпеки, захисту державного суверенітету та зміцнення її обороноздатності в умовах зовнішніх загроз (див. табл. 2.2.).

Таблиця 2.2.

Особливості політичної системи України в умовах АТО

№	Зміни	Особливість
1.	Централізація влади	Уряд України прийняв рішучі заходи для централізації політичного керівництва в умовах військового конфлікту. Це означало зосередження владних повноважень на центральних органах управління для кращого керування та координації оборонних дій.
2.	Реформи в оборонній та безпековій сфері	Уряд розпочав широкомасштабні реформи для покращення обороноздатності країни та зміцнення внутрішньої стабільності. Це включало модернізацію ЗСУ, підвищення фінансування оборонних програм, реорганізацію військових структур та підвищення їх ефективності.
3.	Міжнародне співробітництво	Уряд активно співпрацював з міжнародними партнерами та організаціями з метою забезпечення міжнародної підтримки та допомоги в умовах військових дій. Це було спрямовано на міжнародне осудження агресії та підтримку суверенітету України.
4.	Соціально-економічні виклики	Політична система стикалася зі значними соціально-економічними викликами, пов'язаними зі збройним конфліктом. Це охоплювало проблеми внутрішнього переміщення населення, збільшення бюджетних видатків на оборону та відновлення після військових дій.

Примітка: джерело складене автором на основі [27-37]

Підсумовуючи усе вищенаведене стверджуємо, що протягом 30 років незалежності Україна так і не знайшла оптимальних політичних, ідеологічних, економічних, соціальних та культурних основ і структур для свого розвитку, що призвело до включення її в категорію перехідних і маргінальних держав. Зокрема, цьому сприяли нерішучість та неорганізованість у проведенні реформ, повільне вдосконалення правової бази, недієвість ухвалених законів, внутрішні протистояння та

неефективність урядового управління, недостатнє удосконалення соціальних компенсацій та значний бюрократичний апарат тощо.

Висновки до розділу 2

Таким чином, починаючи з 2010 р., в Україні розпочався період інтенсивних реформ, який супроводжувався відновленням президентсько-парламентської форми правління. Цей період був відзначений запровадженням широкомасштабних реформ, спрямованих на модернізацію країни. Однак значним недоліком був спосіб реалізації цих ініціатив, який відрізнявся недостатньою прозорістю, двозначністю і нестійкістю.

Адміністративна реформа включала комплекс заходів з оптимізації кадрових ресурсів інститутів влади, що відображалось у реорганізації їх структури через аналіз складових компонентів. Після початку російсько-української війни та анексії АРК в Україні спостерігалися значні зміни у політичній системі, зокрема створення нових органів військово-політичного управління, силових структур та міністерств. Також, було проведено оновлення законодавства з питань національної безпеки і оборони, встановлені нормативно-правові засади щодо тимчасово окупованих територій. Необхідно підкреслити, що до 2014 р. в Україні домінувала централізована політична система зі значним дуалізмом у виконавчій гілці влади та недостатньою чіткістю у розподілі функцій на місцевому рівні.

Децентралізація була спрямована на зменшення централізації влади і делегування відповідальності місцевим органам. За усі роки незалежності спроби вдосконалення політичної системи в Україні не мали системного характеру, були фрагментарними і переважно обмежувалися «косметичними змінами». Кожен Президент, новий уряд або парламент починали свою діяльність з анонсування політичних реформ та внесення змін до Конституції, але жоден з них не зміг завершити їх повністю. Одним із найбільш належних упродовж усіх років незалежності була і залишається конституційна реформа.

РОЗДІЛ 3

ВПЛИВ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ НА ПОЛІТИЧНІ ІНСТИТУЦІЇ ТА СУСПІЛЬСТВО

3.1. Зміни в інформаційному просторі в умовах воєнного стану

Особливості російсько-української війни вказали на явище «короткочасної перспективи», зокрема це означає, що учасники політичного процесу (експерти та медіа) акцентують увагу на подіях, що відбуваються протягом 1-3 тижнів, втрачаючи інтерес до подій, що відбулися лише кілька днів тому. Крім тимчасових змін, інформаційне поле відчутно зазнало змін, зокрема: телебачення контролює фактично один канал, на відмінну від передвоєнного періоду з конкуренцією між численними каналами, належними різним олігархам. Одночасно спостерігається зростання активності в Інтернеті на платформах: Facebook, YouTube, Telegram, TikTok.

В умовах війни 55 % українців використовують телеграм-канали, а 43 % – YouTube. Зростаючий вплив нових медіа, зокрема месенджерів, які виконують функції ЗМІ (хоча не є ними), на думку М. Баранівської, можуть мати негативний вплив (див. рис. 3.1.).

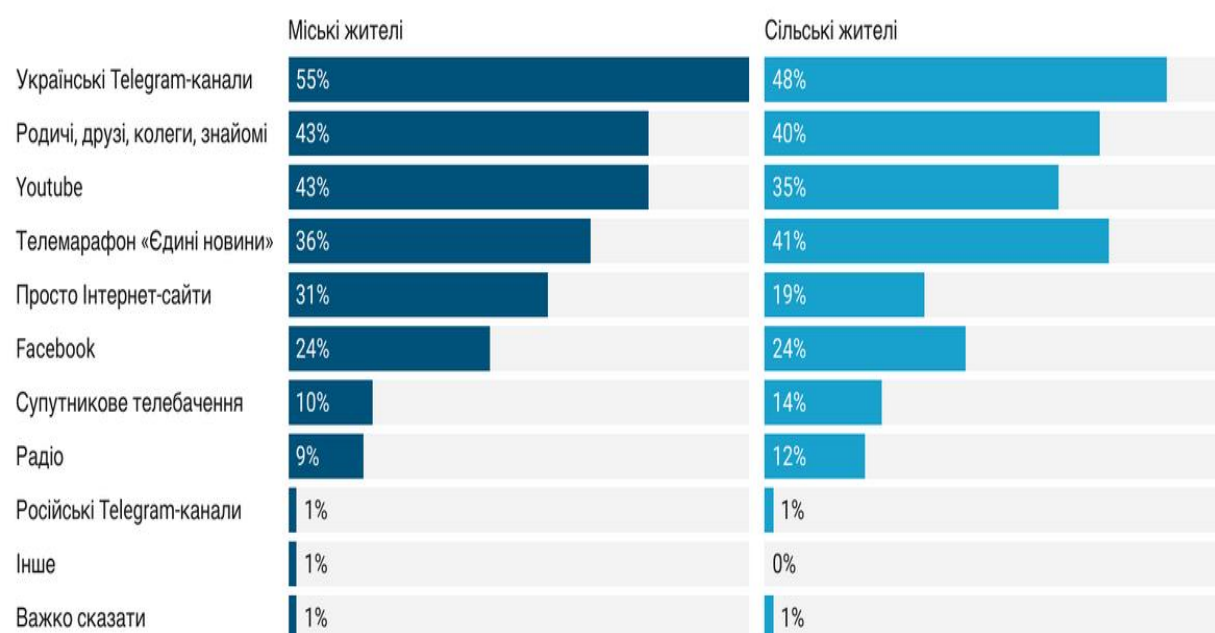

Рис. 3.1. Джерела отримання інформації населення України [38]

Зокрема, за результатами згальнонаціонального опитування «Джерела інформації про війну» Фонду «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучеріва та Центру Разумкова виявилось [38], що проблема полягає в тому, що окреслені медіа не відповідають демократичним стандартам, вони не несуть відповідальності, не регулюються законодавством і часто представляють не стільки новини, скільки їх інтерпретації. Відкритим залишається питання, наскільки месенджери як медіа враховують інтереси суспільства, а не інтереси їх спонсорів.

Г. Макаров підтримує думку про можливість посилення тінізації медіасередовища через розвиток блогосфери та складність контролю великої кількості блогерів щодо їх залежності від конкретних інтересних груп, що відрізняє їх від великих медіа холдингів [39]. Водночас, Г. Макаров зауважує, що зростання популярності соціальних мереж як альтернативного ресурсу порівняно з традиційними ЗМІ, зокрема телебаченням, сприятиме диференціації партійної системи. Виділені нами комунікаційні платформи відрізняються відкритістю і доступністю, оскільки вони не потребують великих інвестицій і мають низькі витрати на виробництво контенту.

Погоджуємось з думкою І. Павленко та В. Горбач, які висловили припущення щодо можливості появи нових впливових учасників на медійному полі України після війни, які мають західний капітал [39]. Такий розвиток подій, на нашу думку, може радикально змінити ситуацію, оскільки медійне відтворення визначає формування громадської думки та політичну популярність. Кожне медіа несе свою власну суб'єктивну заангажованість та відображає певні інтереси. За словами зазначених експертів НІСД, цей сценарій виявляється значно більш реалістичним порівняно з можливим поверненням до медійного домінування українських олігархів, особливо враховуючи їх втрати капіталу під час війни.

У 2022 р. ініціатива «Детектор медіа» організувала вісім фокус-груп у містах Києві, Дніпрі, Одесі, Вінниці і Львові для дослідження українського медіапростору після повномасштабного вторгнення РФ [40]. Метою було

вивчити зміни у споживанні медійного контенту, реакцію на пропаганду, а також виявити можливі трансформації ідентичності та цінностей серед українців. Кожна фокус-група включала вісім учасників різного віку і статі (від 20 до 50 років). Хоча отримані результати не є репрезентативними, проте вони дозволяють виявити основні тенденції у вказаних напрямках.

Зокрема, у дослідженні було виявлено, що українці виявили інтерес до спільного телемарафону, хоча оцінки його були різні, а також відзначили значний ріст якісного контенту українською мовою та зменшення присутності російськомовних медіа і проросійських наративів. Загалом, на початку війни спостерігалась відмова від розважального контенту, проте з часом частина аудиторії повернулась до нього. Також, зазначено зростання інтересу молоді до історії та культури України. В контексті сприйняття пропаганди, опитані вважають її невід'ємною складовою інформаційної війни, а проукраїнську пропаганду – виправданим і необхідним для мобілізації суспільства [40].

За результатами іншого, не менш важливого для нас соціологічного дослідження, проведеного М. Наумовою, можна побачити, що різноманіття телевізійних каналів хвилює переважно людей віком 60 років і більше. Зокрема, саме респонденти вікової категорії 60+ висловлюються за зменшення ефірного часу Єдиного телемарафону. При цьому, молодь проявила відносну байдужість до цього питання, ймовірно, через те, що переважно отримує новини з Інтернету та Месенджерів [41].

В загальному на нашу думку, важливим аспектом трансформації українського суспільства в період війни стала деолігархізація соціальних відносин, що створило нові можливості для змін як у політичному, так і у медійному просторі країни. Зростаюча популярність месенджерів і блогерів як посередників новин та їх інтерпретацій створює новий фактор впливу на політичний простір України, що може сприяти його перетворенню та виникненню нових учасників політичного процесу. Це середовище відкриває

можливості для нових акторів, які мають потенціал використовувати свою медійну популярність для здобуття підтримки в політичному суспільстві.

Сьогодні ключовим фактором, що змінює політичний простір України, є саме українське суспільство, що еволюціонує під впливом війни. В українців зростає попит на швидкі реформи та радикальні очікування щодо появи «нової» післявоєнної України, яка буде позбавлена олігархії, корупції та неефективної бюрократії. Відкритість, конкуренція, лібералізація, демократія і розвиток інститутів громадської участі – всі ці вимоги є також критеріями для європейської та євроатлантичної інтеграції України.

Таким чином, зміни в інформаційному просторі в умовах воєнного стану в Україні відзначаються значними трансформаціями та викликами (див. табл. 3.1.).

Таблиця 3.1.

Зміни в інформаційному просторі в умовах воєнного стану

№	Зміни	Особливість
1.	Інформаційна війна	Введення воєнного стану активізувало інформаційну війну, де протистояння у медіапросторі стало складовою військових дій. Зростання впливу фейків у Telegram та TikTok вплинули на дезінформацію населення та відображають важливість кібербезпеки України.
2.	Мобілізація суспільства	Воєнний стан спричинив масштабну мобілізацію суспільства через інформаційні кампанії, що спонукали до волонтерської діяльності, підтримки військових та мобілізації ресурсів.
3.	Цензура і контроль	Зростання цензури та контролю над інформацією стало необхідністю для забезпечення національної безпеки (далі – НБ), що відобразилося у введенні обмежень на доступ до деяких джерел інформації.
4.	Міжнародний вплив	Збільшена увага міжнародних акторів до війни в Україні підвищила інформаційну активність на міжнародному рівні, що впливає на образ країни у всьому світі.

Примітка: джерело складене автором на основі [38-41]

Таким чином стверджуємо, що російсько-українська війна суттєво модифікує інформаційний простір України, змінюючи підходи до інформаційної безпеки, мобілізації суспільства та міжнародної комунікації. Зазначені нами зміни вимагають комплексного підходу до забезпечення інформаційної незалежності та національної безпеки в умовах війни.

3.2. Функціонування політичних інститутів та нові суб'єкти впливу: криза політичних партій

Війна викликала значні трансформації у політичному та інформаційному просторі України. Зокрема, з одного боку відбулися принципові зміни у системі управління країною, і основні гілки влади припинили функціонувати згідно демократичних стандартів. З іншого боку, вказуємо на триваючу дискредитацію парламентаризму та зменшення ролі парламенту. Навіть при продовженні його роботи та прийнятті більшої кількості законів порівняно з мирним часом, рівень довіри до ВРУ залишається низьким на тлі інших структур влади. Вбачаємо однією з причин такого явища обмеженість серйозних каналів комунікації влади з населенням в умовах війни. Падіння довіри до парламенту представляє виклик для демократії в Україні, особливо в контексті зниження довіри до силових структур серед населення.

На наш погляд, реформа парламенту для підвищення ефективності й покращення іміджу ВРУ може стати відповіддю на виклики, з якими стикається сучасна політична система України [39]. Зазначена ініціатива спрямована на покращення якості законотворчої діяльності через впровадження норм етичної поведінки депутатів, боротьбу з лобізмом та вирішення питань щодо депутатської дисципліни. Незважаючи на війну, уже розпочата робота над реалізацією подібних реформ.

Варто враховувати, що серед деяких депутатів виявляється прагнення до збільшення ролі уряду, що може підточувати демократичні принципи та владні повноваження. Підкреслюємо, що уряди, які складаються переважно з технократів, не мають мандату довіри від виборців і не несуть політичної відповідальності перед своїми електоратами та політичними партіями. Зазначене, на нашу думку, розглядається як значний аспект політичної відповідальності, який потребує уваги та можливих корективів у системі владних інститутів.

Криза довіри до парламенту в Україні корелює з кризою партійної системи, яка виявилася очевидною ще до початку війни. Згідно з висновками І. Павленко, соціологічні дослідження свідчили про низький рівень довіри громадян до політичних партій як інститутів загалом [39]. Це супроводжувалося загальним впадом у популярності практично всіх політичних формувань, зокрема тих, що представлені у парламенті. Деякі з цих партій опинилися на межі або за межами 5 % підтримки, необхідної для політичного виживання. При цьому, серед позапарламентських партій не спостерігалось появи впливових чи перспективних проєктів, здатних конкурувати на найближчих парламентських виборах. Нові ініціативи партійного характеру також не змогли отримати значну популярність серед виборців.

За даними КМІС, перед повномасштабним вторгненням РФ в Україну, на початку 2022 р., партія «Слуга народу» втратила своє позиціонування як лідер загальнонаціонального рейтингу, зайнявши друге місце з результатом 16,4 %. На першому місці знаходилася «Європейська Солідарність» з високим показником підтримки, що склав 22,9 %. У президентському рейтингу В. Зеленський зберіг перше місце з результатом 27,1 %, у той час як П. Порошенку належить друге місце з 19,7 % [42].

Щодо рівня довіри українців до різних соціально-політичних інституцій, за даними КМІС, лише 27 % громадян виявили довіру президенту країни, що є меншим, ніж 32 % у кінці 2020 р. Це свідчить про негативну тенденцію, але показники ще не досягли критичних значень. Довіра до ВРУ становила лише 11 %, що відображає стабільно низький рівень довіри до парламентських структур [42]. У той же час, спостерігається високий рівень довіри до ЗСУ, волонтерів, звичайних громадян та церкви.

У кінці 2022 р. спостерігається тенденція до зростання критики владних органів в Україні (див. рис. 3.2). Наприклад, недовіра до ВРУ значно зросла до 61 %. Довіра до уряду скоротилася з 52 % до 26 %, а недовіра збільшилася з 19 % до 44 %. Щодо довіри до Президента то вона відчутно

знизилася, загалом він все ще користується високою популярністю серед українського населення: наразі 62 % громадян вірять президентові, а 28 % не вірять. Таким чином, баланс довіри до Президента зменшився з +80 % до +42 % [43].

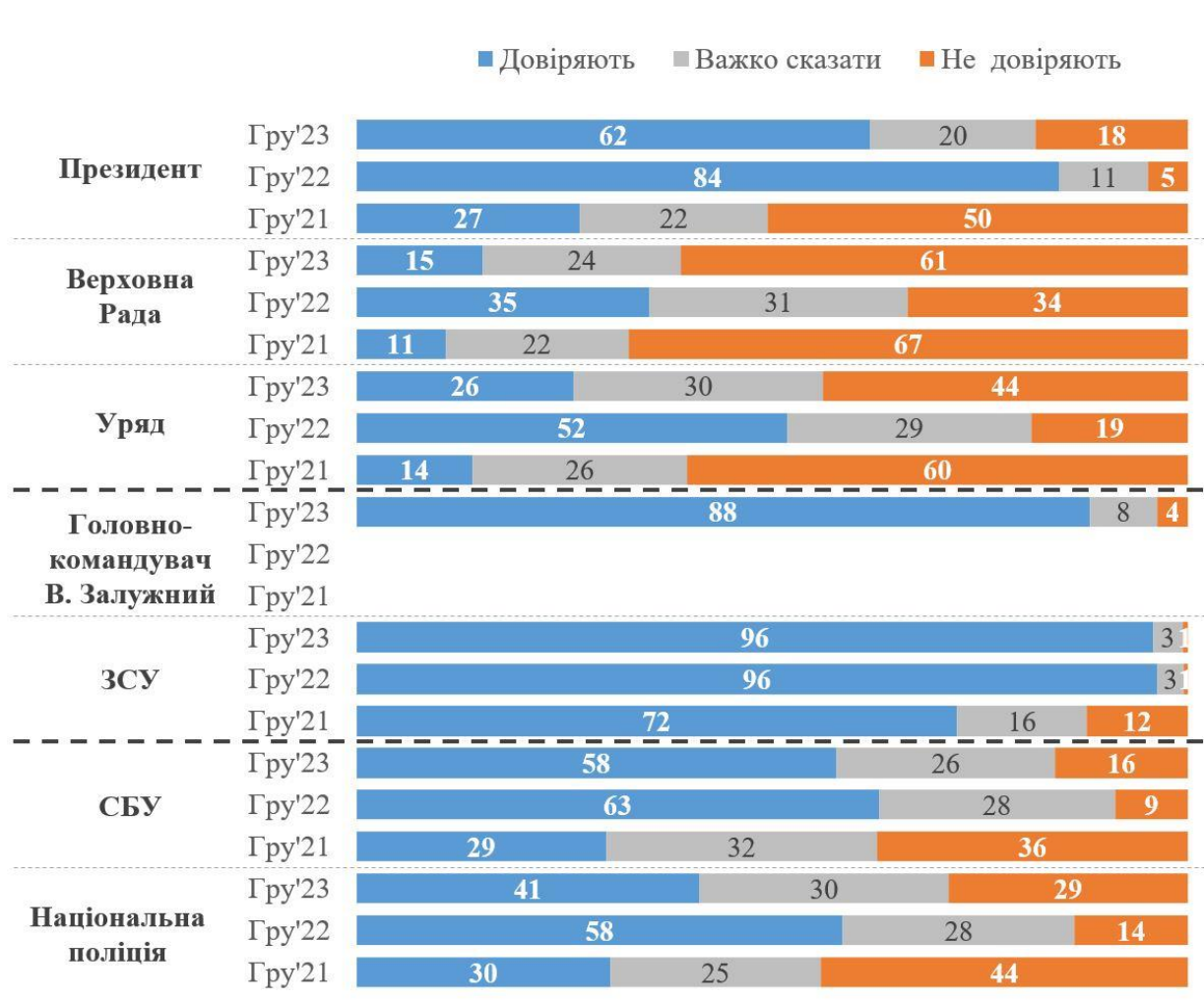

Рис. 3.2. Динаміка довіри до соціальних інституцій та публічних персон 2021-2023 рр. [43]

На нашу думку, важливо розглядати взаємодію між полями довіри до Президента та Головнокомандувача ЗСУ. У таблиці 3.2., де сума всіх показників становить 100 %, відображено розподіл українського населення за рівнями довіри обом фігурам. Більшість українців, а саме 59 %, виявили одночасну довіру і Президенту В. Зеленському та экс-головнокомандувачу В. Залужному. На відміну від цього, мінімальний відсоток громадян, тобто лише 14 %, мають поляризовані погляди, коли вони довіряють В. Залужному,

але водночас не довіряють Президенту, та всього 1 % довіряє Президенту, але не довіряє В. Залужному [43].

Таблиця 3.2.

**Перетин відповідей респондентів на запитання щодо довіри
Президенту та Головнокомандувачу В. Залужному**

100 % сума всіх комірок у таблиці		Довіра Головнокомандувачу В. Залужному			
		Довіряють	Важко сказати	Не довіряють	Разом
Довіра Президенту	Довіряють	59	2	1	62
	Важко сказати	15	4	1	20
	Не довіряють	14	2	1	18
	Разом	88	8	4	100

Примітка: джерело складене автором на основі [43]

В загальному, у порівнянні між 2022 та 2023 рр. спостерігається загальний приріст критики до органів влади у всіх регіонах, проте більшість населення продовжує довіряти Президенту (див. Додаток А). Також, у всіх регіонах існує підтримка ЗСУ та волонтерському руху (див. табл. 3.3.).

Таблиця 3.3.

Довіра інституціям у регіональному вимірі

% у рядку	Захід		Центр		Південь		Схід	
	2022	2023	2022	2023	2022	2023	2022	2023
Президент України	85	58	86	68	84	60	78	54
ВРУ	34	13	40	17	34	15	25	13
Уряд України	50	22	55	29	50	27	49	26
Екс-головнокомандувач В. Залужний	-	90	-	90	-	83	-	90
ЗСУ	98	98	97	97	95	92	94	96
Українські ЗМІ	61	26	58	31	55	31	47	21
Волонтери	86	86	82	85	87	79	82	88

Примітка: джерело складене автором на основі [43]

Як бачимо з таблиць 3.2 та 3.3, зростання критики та зменшення рівня довіри до владних структур в Україні у період 2022-2023 рр., можна пояснити несуттєвим досягненням очікуваних результатів у різних сферах та загальними претензіями до ефективності та прозорості їх діяльності. Важливо підкреслити, що критика наразі не трансформується в вимоги щодо проведення передчасних виборів, оскільки більшість українців не підтримують такий крок, і залишається значна довіра до Президента

В. Зеленського. Визнання легітимності Президента є важливим чинником для забезпечення стабільності політичних інституцій у складних умовах та успішного проведення складних міжнародних переговорів [44].

З початку війни більшість політичних партій не змогли адаптуватися до нових викликів, що призвело до їх відходу з інформаційно-політичного простору країни. Зокрема, війна спричинила поляризацію політичного простору, що призвело до виникнення двох основних груп партій в Україні: «військових» та «цивільних» [39]. Однією з особливостей політичної системи України зміненої війною є трансформація ліній соціально-політичних розмежувань. Згідно з дослідженням Г. Макарова [45], воєнні дії укладають основу для формування нових соціальних і політичних розмежувань і відповідних дискурсів, що стануть основою для розвитку партійної системи України (див. табл. 3.4.).

Таблиця 3.4.

Основні аспекти формування політичної системи України в умовах військового стану

№	Аспекти	Особливість
1.	Мілітаризація суспільства	Визначення пріоритетів у бюджетному фінансуванні на користь армії та оборонно-промислового комплексу перед іншими соціальними витратами, а також відношення суспільства до регулювання військового обов'язку.
2.	Перемога або мир з РФ	Вплив на підходи до співіснування з РФ після завершення війни, що може суттєво вплинути на розмежування підходів.
3.	Модель економічного розвитку	Вибір між ліберальною економічною та соціально-орієнтованою державою з жорсткою фіскальною політикою та державним втручанням у підприємницьку діяльність.
4.	Ступінь відкритості суспільства	Актуалізація у процесі європейської інтеграції, що може призвести до адаптації законодавства і соціальних практик до стандартів ЄС, та до розмежування між прихильниками прозахідної чи проросійської зовнішньої політики.

Примітка: джерело складене автором на основі [45]

Також, варто відзначити зникнення попиту на проросійські сили в Україні. Чимало політичних партій було заборонено через їх колабораційну діяльність. Однак, як зазначив О. Гарань [46], можливо, хоч проросійські сили і зникли в Україні, але значна кількість людей, які колись були їх

членами, можуть залишатися, відмовившись від проросійської орієнтації, але зберегли політичні практики, що віддалені від демократичних стандартів.

Отже, в умовах військового стану політична система України продемонструвала свою ефективність та стійкість. Однак, виявилось, що найбільш вразливим елементом системи є політичні партії, більшість з яких не змогли належним чином функціонувати або знайти своє місце в умовах війни. Ця криза є наслідком ситуації, яка склалася з партійною системою України ще до війни, коли більшість політичних формувань фактично функціонували як клуби або виборчі проекти, а не справжні об'єднання громадян з представництвом на регіональному рівні.

3.3. Роль громадянського суспільства у політичній системі України

Здатність населення до самоорганізації разом з інституційною спроможністю стали основними опорами України під час російсько-української війни. В сучасних умовах існує необхідність санації державної влади, оскільки неузгодженість політичних структур може викликати різкий опір з боку ветеранів війни та цивільного населення. Також, відзначаємо важливість запобіжників українського суспільства проти атак на демократичні свободи та монополізації влади.

В. Горбач підкреслює необхідність аналізувати не лише стан політичних інститутів, а й глибинні соціальні зміни, що відбуваються в суспільстві. Він відзначає: «війна як суспільно-політичне явище значно змінила багатьох людей, пробудивши у них почуття патріотизму, гордості та інші емоції. Ці зміни призведуть до участі цих людей у політичному житті як політиків, активістів та виборців» [47]. Також, В. Горбач попереджає про небезпеку подальшого поділу суспільства на активних учасників, які знайшли своє місце у нових політичних реаліях, і пасивних громадян, які соціально найбільш постраждали. Такий розподіл може сприяти новому принципіві електорального протистояння між електоральним патріотизмом і патерналізмом.

О. Розумний підкреслює, що для оцінки загроз суспільної радикалізації та політичного простору важливим є розуміння впливу часу. Він зазначає, що політичний процес в Україні під час війни відбувається не у лінійному режимі [39]. З одного боку, сьогодні політика знаходиться в особливому становищі, коли критика президента часто вбирається в загальну облогу національної єдності. З іншого боку, коли військовий стан в країні завершиться із соціальним згодом, всі зміни, які відбулися під час війни, швидко вийдуть на відкрите поле. Тривалість цього періоду між воєнним станом і першими виборами має велике значення для подальшого розвитку ситуації в країні.

Сьогодні існує проблема переміщення значної кількості виборців всередині України, внаслідок чого багато з них перебрались у більш безпечні райони або за кордон. Це створює виклик для влади щодо розробки механізмів, які б дозволяли цій категорії громадян брати активну участь у політичних процесах, зокрема, через дистанційне голосування. Особливо важливо враховувати, що території, які перебувають під окупацією, можуть різним чином відновлювати демократичні та виборчі процеси в залежності від тривалості війни. Зазначаємо, що західні виборчі регіони можуть мати великий вплив на майбутнє політичне формування, що є новітнім явищем у сучасній історії України.

І. Павленко відзначила ще один значущий аспект для українського суспільства: «у випадку закінчення війни протягом наступного року або при переході до тривалого, але більш локалізованого конфлікту, який не передбачає запуску виборчих процесів, суспільний попит на залучення громадян до управлінських рішень значно зростатиме. Це стане викликом для влади, яка буде змушена активніше залучати громадян через різні механізми, такі як старі форми (петиції, звернення, опитування), а також розвивати нові канали комунікації з громадянами. Очікується, що ці ініціативи будуть реалізовані в першу чергу на місцевому рівні» [48, с. 94].

В умовах кризи загальнонаціональних парламентських політичних партій спостерігається посилення регіональних політичних проєктів. Однак основним аспектом є переміщення громадської та політичної активності з центру до регіонів. Г. Макаров, коментуючи можливість консолідації місцевих та регіональних еліт у формі «партії мерів», вважає: «успішність малоймовірною» [39]. По-перше, історія свідчить, що подібні ініціативи зазвичай спрямовані на участь у місцевих, а не на загальнонаціональних виборах. По-друге, для успішної реалізації такого проєкту необхідні гострі конфлікти між місцевими елітами та центральними владними структурами, які мають системний характер, що визначається підтримкою централізації чи децентралізації. Конфлікти, які виникають між органами державної влади та місцевим самоврядуванням під час війни, зазвичай мають іншу природу і не мають системних ознак кризи.

В умовах війни українські регіони, зокрема західні області, відзначаються збільшенням чисельності населення через переміщення людей (далі – ВПО) внаслідок військово-політичних обставин та активізацією економічного життя, включаючи релокацію бізнесу. Зростання економічної вагомості цих регіонів передбачає вплив на політичні процеси. Наголошуємо, що на регіональному рівні критично важливо враховувати суспільні настрої, зокрема етнонаціональні відносини.

Останнім часом в західному регіоні загострилися побоювання щодо можливого використання російською владою окремих етнонаціональних груп для внутрішньої дестабілізації України. Це ставить на порядок денний необхідність ретельної державної політики, особливо в умовах тривалої війни. Водночас війна виявилася фактором консолідації українського суспільства незалежно від етнічної належності громадян, підсилюючи популярність ідеї європейської та євроатлантичної інтеграції України як результату перемоги в боротьбі за свободу країни від російської агресії.

Загалом, громадянське суспільство в Україні відіграє значну роль у політичній системі, виконуючи важливі функції і впливаючи на процеси ухвалення рішень та формування політичних партій (див. табл. 3.5.).

Таблиця 3.5.

Функції громадянського суспільства в політичній системі України

№	Функції	Особливість
1.	Забезпечення демократії	Громадянське суспільство є гарантом демократичних цінностей, сприяючи розвитку плюралізму і вільного висловлювання громадянської позиції.
2.	Активізація громадянської участі	Суспільство мобілізується для участі у політичних процесах через громадські акції, петиції, масові заходи, а також підтримку політичних партій і кандидатів.
3.	Захист прав та інтересів громадян	Громадянське суспільство виступає на захист прав людини, прав меншин, соціальних та економічних інтересів, лобіює законодавчі ініціативи на користь громадян.
4.	Контроль за владою	Це один з основних механізмів контролю і нагляду за діяльністю влади, зокрема через моніторинг діяльності державних структур, участь у громадських слуханнях та консультаціях з розробки законопроектів.
5.	Формування свідомості і культури	Суспільство сприяє формуванню громадської свідомості, зокрема щодо прав і обов'язків громадян, культурного та міжетнічного діалогу.

Примітка: джерело складене автором на основі [45]

Таким чином, перш за все, громадянське суспільство в Україні є ключовим фактором у забезпеченні демократії та розвитку громадянського суспільства. Воно включає широкий спектр незалежних ГО, ініціативних груп, профспілок, благодійних фондів та інших форм організацій, які активно діють у сферах освіти, культури, охорони здоров'я, екології, прав людини тощо. Ці організації забезпечують різноманітні публічні послуги, захищають інтереси громадян та сприяють розвитку громадянської активності.

Також, громадянське суспільство відіграє важливу роль у моніторингу діяльності влади та забезпеченні її відкритості і відповідальності. Це проявляється через активну участь громадських організацій у громадських слуханнях, обговореннях законопроектів, спостереження за виборчими процесами та контроль за виконанням законодавства. Крім того, громадянське суспільство сприяє зміцненню місцевого самоврядування та демократичних інститутів через участь у місцевих виборах, розробці та

реалізації проектів розвитку місцевих громад, а також через залучення громадян до прийняття важливих рішень на місцях. Не останню роль громадянське суспільство відіграє у формуванні громадянської свідомості та культури, сприяючи вихованню активних громадян, готових брати участь у суспільному житті та захищати свої права та інтереси.

Отже, громадянське суспільство в Україні є необхідною складовою політичної системи, що сприяє демократичному розвитку України, зміцненню правової держави та підвищенню якості життя громадян.

Висновки до розділу 3

У період воєнного стану в Україні відбулися значні трансформації в інформаційному просторі, що суттєво вплинули на сприйняття медійного контенту та ставлення до пропаганди. Спостерігалася активізація українськомовного медіапростору та відмова від російськомовних джерел і контенту. Пропаганда виявилася ключовим інструментом інформаційної війни, що сприяла мобілізації суспільства та національного єднання.

Протягом 2022-2023 рр. в Україні зросла критика та зменшення довіри до владних структур, обумовлене недосягненням очікуваних результатів у різних сферах і загальними претензіями до ефективності та прозорості їх діяльності. На даний момент критика не супроводжується вимогами щодо проведення передчасних виборів, оскільки більшість населення підтримує Президента України В. Зеленського і визнає його легітимність. Однак політичні партії залишаються вразливим елементом системи, оскільки більшість з них не зуміла адекватно функціонувати в умовах кризи, що є результатом попередніх недоліків політичної системи України.

Громадянське суспільство відіграло ключову роль у підтримці демократії та контролі за владою в Україні. Участь громадян у громадських ініціативах, захист їх прав та інтересів, а також сприяння відкритості і відповідальності влади є важливими факторами для підтримки правової держави та розвитку демократичних інститутів.

РОЗДІЛ 4

ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РЕФОРМУВАННЯ ПОЛІТИЧНОЇ СИСТЕМИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

4.1. Основні виклики для політичної системи під час війни

В контексті російсько-української війни важливо розглянути основні виклики, з якими може зіткнутися Україна на шляху до перемоги над агресором і власної державної розбудови. Цей процес повинен враховувати політичне, соціальне та економічне благополуччя населення, а також довгострокове забезпечення НБ України.

Погоджуємось з думкою В. Алеїніка про те, що: «відсутність чіткої довгострокової концепції розвитку держави на протязі наступних 20-30 років свідчить про недостатнє усвідомлення значною частиною суспільства ідеалів, принципів та необхідних механізмів для майбутнього розвитку політичної системи України. Навіть за умов тривалої повномасштабної війни з РФ, можливий ризик, що частина населення буде спрямована на відновлення життя, яке існувало до війни. Причини цієї ситуації лежать у старих умовах функціонування політичної системи, що сприяли вторгненню окупаційних військ та інших складних проблем, таких як вади у ВПК, корупція на різних рівнях влади та недостатня взаємодія між державою і громадянським суспільством. Для ефективного розв'язання зазначених викликів Україні необхідно провести аналіз і розробити довгострокову концепцію, яка враховуватиме інтереси та потреби суспільства і держави» [49, с. 135].

Комунікація владних інституцій з суспільством щодо мотивацій і передумов для прийняття рішень показала недоліки. Наприклад, недостатньо розглядалися питання, пов'язані із змінами у фінансуванні військовослужбовців ЗСУ, що викликало напружену дискусію в різних відомствах, державних установах і громадянському суспільстві.

Також, в політичній свідомості значної частини українського суспільства відбулися істотні зрушення у напрямку набуття суб'єктності,

проте патерналістська модель взаємодії з політичною системою залишається поширеною. Зокрема, М. Кокколова під патерналізмом розуміє: «спосіб сприйняття держави або будь-якого іншого владного суб'єкта, де індивід або соціальна група покладають відповідальність за своє благополуччя на владні суб'єкти, уникаючи самостійного прийняття рішень і самоорганізації в сприятливих соціальних умовах. Патерналізм є складним і контроверсійним явищем, яке з одного боку сприяє відчуттю підтримки та захищеності, а з іншого – може пригнічувати приватну ініціативу та індивідуальну налаштованість на самореалізацію, що є основою громадянського суспільства» [50, с. 60].

Сьогодні існує проблема зростання політичного інфантилізму, який впливає на соціально-економічну, нормативно-правову сфери, а також на процеси державотворення та демократизації в Україні (див. табл. 4.1.). Зокрема, політичний інфантилізм виявляється в нездатності чи небажанні визнавати та реагувати на актуальні виклики і загрози у сфері державотворення та політики, установки на ігнорування деструктивних суспільно-політичних тенденцій і процесів, що супроводжується перенесенням відповідальності на інших осіб чи сторін [49, с. 137].

Таблиця 4.1.

Фактори прояву політичного інфантилізму в Україні

№	Фактор	Прояв
1.	Політична культура суспільства	Загальний фон, у якому формуються системи цінностей і поглядів більшості суб'єктів політичних відносин. Історичні та соціокультурні особливості розвитку суспільства значно впливають на формування політичної свідомості.
2.	Причетність до соціальних груп або субкультур	Включення в певну соціальну групу або субкультуру, яка є носієм конкретної політичної свідомості. Це визначає соціально-політичну самоідентифікацію, пріоритетність орієнтацій, норм і уявлень, що переважають у цій групі.
3.	Політична соціалізація	Процес, який включає у себе усвідомлення політичних цінностей, залученість до взаємодії з політичною системою, адаптацію до політичних реалій та засвоєння правил політичної гри.

Примітка: джерело складене автором на основі [49]

Як зазначає О. Патер: «українці більше не можуть дозволяти собі інфантильність». Авторка підкреслює, що Україна не може і не повинна залишатися такою, якою вона була до початку війни. Протягом 30 років, за її словами, країна не відповідала своїм розмірам і часто демонструвала неадекватну поведінку у контексті своїх геополітичних вимірів» [51]. В практичній площині спостерігаються такі прояви політичного інфантилізму:

1. Установка на нездатність провести ефективні реформи та подолати корупцію на різних рівнях влади. Частині суспільства здається, що відповідальність за ці процеси має лягти на «колективний Захід», не усвідомлюючи потребу власної активної участі в боротьбі з корупцією та інтеграції цих зусиль в державний механізм України.

2. Передчасне відновлення політичної конкуренції або початок нового політичного сезону без врахування дискомунікаційних тенденцій в соціально-політичному діалозі. Це може негативно впливати на обороноздатність, зовнішньополітичний імідж та консолідованість країни в умовах зовнішньої загрози.

3. Відсутність чіткого покрокового плану стосовно повернення громадян України, які залишили країну через війну. Це призводить до «відтоку інтелекту» і важливих ресурсів, що потрібні для майбутнього розвитку країни.

4. Превалювання в медійному просторі установки на відмову від вирішення складних проблем у кризові періоди. Відсутність усвідомлення необхідності розв'язання соціальних, економічних, політичних та нормативно-правових питань може підірвати здатність народу відстояти свою державність і право на майбутнє самовизначення [52].

Щодо основних викликів та проблем, які значно перешкоджають процесу демократизації політичної системи в Україні і потребують негайного вирішення ми відобразили в таблиці 4.2. Зокрема, виділені проблеми потребують системного підходу та комплексних заходів для зміцнення

демократичних інститутів, забезпечення правової стабільності та підвищення довіри громадян до влади.

Таблиця 4.2.

Основні виклики та проблеми, які перешкоджають процесу демократизації політичної системи в Україні

№	Виклики	Особливості
1.	Відсутність чіткого конституційного розмежування повноважень гілок влади та вищих владних інститутів	Неузгодженість щодо порядку формування та припинення діяльності парламентських коаліцій, процедур припинення повноважень Кабінету Міністрів та інші аспекти породжують правову нестабільність та можливості для зловживання владою.
2.	Недостатнє законодавче врегулювання	Особливо там, де стосується інтересів різних владних інститутів, відсутність чіткої нормативної бази веде до постійної політичної напруги та можливих зловживань владними повноваженнями.
3.	Політизація конституційного процесу	Процеси політичної реформи часто сприймаються через призму короткострокових політичних інтересів, що ускладнює стратегічне планування суспільного розвитку та розробку моделі політичної системи, відповідної національним інтересам на тривалий термін.
4.	Високий рівень патерналізму	Надмірне втручання держави в соціально-економічні відносини та розвиток громадянського суспільства обмежує участь громадян у владному процесі та підриває довіру до влади.
5.	Відсутність єдиного розуміння політичними силами національних інтересів	Відсутність національної ідеї та консолідації навколо неї замінюється кон'юнктурними політичними гаслами, що підірвати можливість розвитку стійкої національної політики.

Примітка: джерело складене автором на основі [49-52]

Таким чином, війна поставила перед Україною унікальні виклики, які потребують негайного та рішучого вирішення. Для досягнення успішної демократизації та розвитку політичної системи необхідно розробити та впровадити чітку довгострокову концепцію розвитку держави. Потрібно подолати політичний інфантилізм та патерналізм, сприяючи відповідальній громадянській позиції та активній участі населення у державному управлінні. Важливо забезпечити незалежність судової влади та впровадити ефективні антикорупційні заходи. Необхідно також досягти консенсусу серед політичних сил щодо національних інтересів та шляхів їх реалізації.

4.2. Перспективи реформування політичної системи

Після завершення війни в Україні, на нашу думку, може сформуватися фактична двопартійна система, яка буде ґрунтуватися на протистоянні двох основних політичних сил: влади та опозиції. Наразі малоймовірно, що виникнуть принципово нові політичні партії всеукраїнського масштабу, які зможуть подолати 5-% виборчий бар'єр та забезпечити фінансування своєї виборчої кампанії на загальнонаціональному рівні. Навіть якщо громадянське суспільство, зокрема волонтерські організації, створить успішний партійний проєкт, здатний подолати цей бар'єр та увійти до ВРУ, цей проєкт не стане повноцінною політичною партією в інституційному сенсі. Такий проєкт матиме характерні недоліки, властиві попереднім подібним ініціативам. Головним недоліком буде відсутність стійкого партійного активу, який формував би парламентське представництво.

Варто зазначити, що послаблення позицій олігархів створює нові можливості не тільки на медіаринку України, але й у сфері політичного представництва. Це відкриває перспективу організації та фінансування нових партійних проєктів, які не залежать від інтересів великих фінансово-промислових груп. Можливість залучення коштів громадян і неолігархічного бізнесу може реалізуватися, але прогнозувати наслідки наразі складно. Існує ймовірність, що політичне поле України стане ще більш фрагментованим, і нові, зокрема регіональні партії, не матимуть достатньої підтримки для перетворення на загальнонаціональні проєкти.

Щодо питання військових у політиці, вважаємо, що політичні сили намагатимуться залучити до своїх партій військових ЗСУ. Це пов'язано з тим, що рівень довіри до військових нині дуже високий і становить 95 %. На нашу думку, такий розвиток подій буде кращим і для самих військових, зважаючи на те, що політичні партії в Україні часто мають короткий життєвий цикл. Якщо суто військова партія увійде до влади і швидко зазнає невдачі, це серйозно зашкодить авторитету ЗСУ. Натомість залучення військових до

різних партій дозволить їм більше впливати на політику безпеки та побудову оборонного сектору, що є більш позитивним варіантом для України.

Враховуючи реалії життя в Україні, необхідно визначити та впроваджувати такі основні напрями розвитку її політичної системи:

– створення демократичної, правової, соціальної держави з авторитетним Президентом, ефективно функціонуючим Парламентом, професійним і висококваліфікованим Урядом, а також незалежними судовими органами (див. рис. 4.1.);

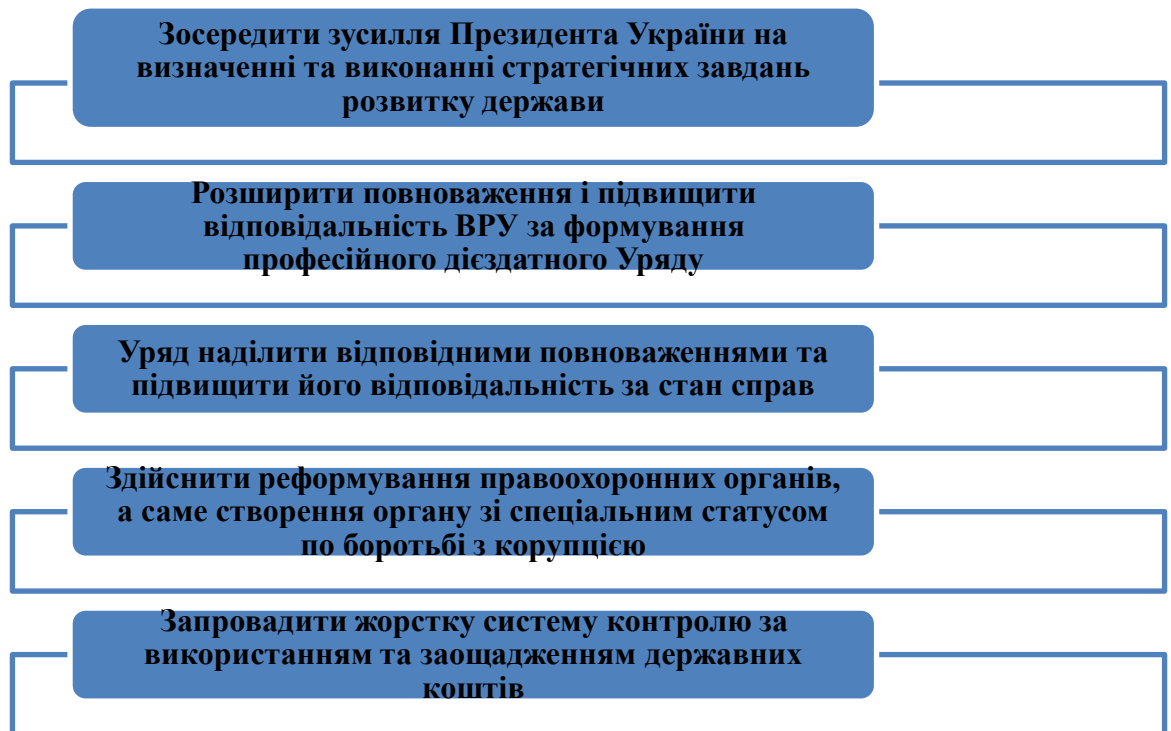

Рис. 4.1. Кроки для розбудови демократичної, правової, соціальної держави [39]

– розвиток політичних відносин на демократичних засадах на всіх рівнях соціально-політичної організації, забезпечення служіння владних структур громадянам, а не підкорення їм. Викорінення корупції шляхом створення умов, які унеможливають її прояви;

– підвищення соціальної відповідальності органів державної влади, що включає глибшу конституційну та політичну відповідальність, покращення соціальної політики, та впровадження принципу розподіленої

відповідальності як основного принципу управління всередині державних інститутів;

– формування та розвиток інститутів громадянського суспільства, вдосконалення законодавчої бази для громадських об'єднань і політичних партій, забезпечення ефективного функціонування органів місцевого самоврядування;

– законодавче забезпечення участі політичної опозиції та ЗМІ у діяльності владних інститутів, прийняття закону про опозицію, створення громадського телебачення;

– забезпечення умов для розвитку національної свідомості, політичної культури, поширення політичної освіти, сприяння засвоєнню положень Конституції та законодавчих актів громадянами;

– забезпечення своєчасного самооновлення та адаптації політичної системи України, продовження досліджень різних типів політичних систем зарубіжних країн;

– визначення єдиної стратегії внутрішньої та зовнішньої політики, якою керуватимуться всі гілки влади та політичні сили (див. рис. 4.2.).

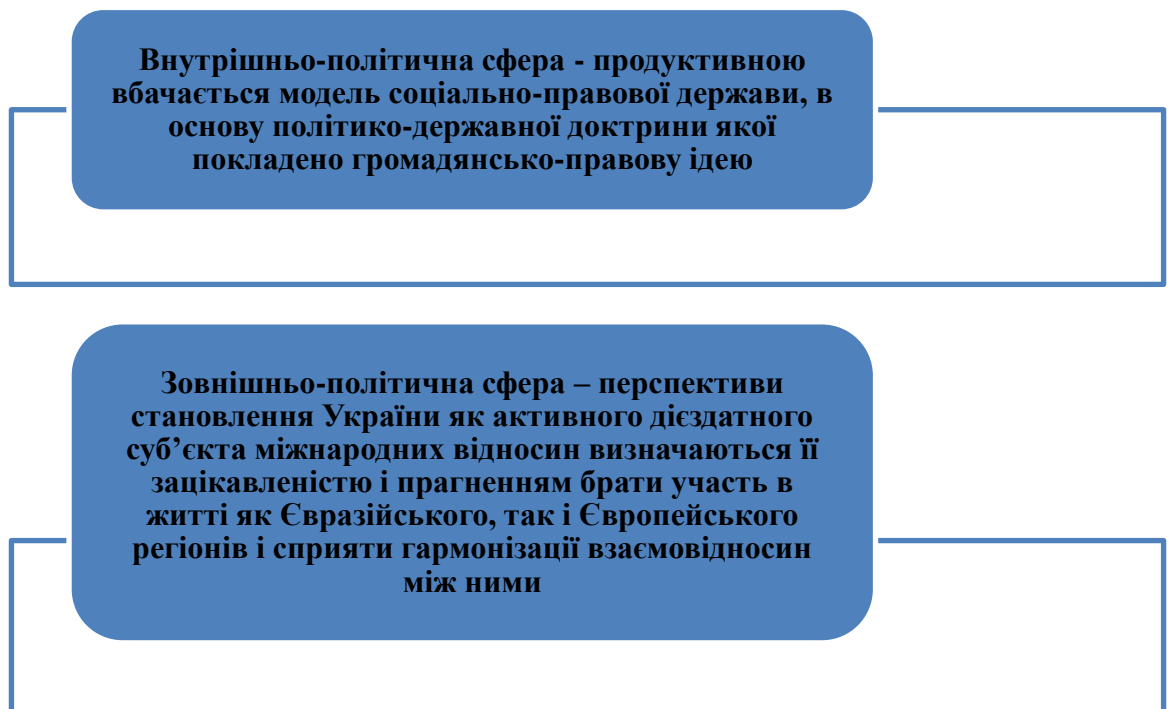

Рис. 4.2. Стратегії внутрішньої та зовнішньої політики [39]

Вибір стратегії внутрішньої та зовнішньої політики має супроводжуватись гнучкою тактикою для досягнення поставлених цілей. Необхідні цілеспрямовані дії від владних структур, Президента, ВРУ, політичних партій, інститутів громадянського суспільства та всіх громадян країни з метою не лише вирішення поточних викликів, але й перетворення України на стабільну політично міцну та незалежну державу.

Загалом, реформування політичної системи в Україні передбачає комплексний підхід до змін, спрямованих на зміцнення демократії, підвищення ефективності владних структур, забезпечення більшої відкритості та відповідальності перед громадянами. Нижче нами перелічені ключові перспективи реформування політичної системи в Україні в умовах військового стану:

1. *Конституційна реформа.* Необхідність перегляду Конституції України з метою зміцнення демократичних принципів, розширення прав та свобод громадян, адаптації до сучасних викликів та норм міжнародного права.

2. *Реформа виборчої системи.* Вдосконалення виборчої системи з метою забезпечення більшої представництва громадян, підвищення прозорості та справедливості виборів, впровадження елементів пропорційної системи та мікрорайонних виборчих округів.

3. *Боротьба з корупцією.* Підсилення антикорупційних заходів у політичних структурах, створення ефективних механізмів контролю за декларуванням доходів та майна посадовими особами, зміцнення незалежних антикорупційних органів.

4. *Розвиток громадянського суспільства.* Підтримка та стимулювання активної громадянської позиції, забезпечення умов для розвитку незалежних громадських об'єднань, політичних партій, надання їм правових та фінансових інструментів.

5. *Транспарентність та відкритість владних структур.* Запровадження механізмів публічного обговорення та консультацій з

громадськістю щодо ключових рішень, забезпечення доступу до інформації про діяльність владних структур, зокрема через відкриті дані та електронні платформи.

6. *Система місцевого самоврядування.* Реформування системи місцевого самоврядування для забезпечення більшої автономії та фінансової стійкості місцевих органів влади, підвищення їх відповідальності перед місцевими громадами.

7. *Участь молоді та нових поколінь.* Залучення молоді до політичного процесу, створення умов для їхньої активної участі в прийнятті рішень та розвитку політичного середовища.

8. *Міжнародне співробітництво та інтеграція.* Удосконалення взаємодії з міжнародними партнерами, врахування європейських та світових стандартів у реформуванні політичної системи, сприяння інтеграції України до європейських та світових структур.

Отже, виділені нами напрями спрямовані на зміцнення демократії, підвищення ефективності влади та покращення життя громадян в Україні. Перспективи реформування політичної системи України включають комплексний підхід до покращення демократії, правової держави та громадянського суспільства. Основними напрямками є зміцнення інституційної бази, підвищення відкритості та прозорості влади, реформа політичних партій, підтримка розвитку місцевого самоврядування, забезпечення відповідальності владних структур та залучення громадян до прийняття важливих рішень. Важливою є також інтеграція України в міжнародні політичні та економічні структури, що сприятиме зміцненню державної незалежності та економічного розвитку країни.

Висновки до розділу 4

Сьогодні Україна зіштовхнулася з унікальними викликами через воєнний конфлікт, що вимагає негайних і рішучих дій для успішної демократизації та розвитку політичної системи. Ключовим завданням є

створення чіткої довгострокової концепції розвитку держави, яка протидіятиме політичному інфантилізму та патерналізму, сприяючи відповідальній громадянській позиції та активній участі населення у державному управлінні. Невід'ємною частиною є забезпечення незалежності судової системи та впровадження ефективних антикорупційних заходів. Важливо досягти консенсусу серед політичних сил щодо національних інтересів та шляхів їх реалізації.

Перспективи реформування політичної системи України охоплюють комплексний підхід до покращення демократії, правової держави та розвитку громадянського суспільства. Вони включають зміцнення інституційної бази, підвищення відкритості та прозорості влади, реформування політичних партій, підтримку місцевого самоврядування та залучення громадян до управління країною. Інтеграція України в міжнародні політичні та економічні структури відіграє ключову роль у зміцненні державної незалежності та економічного розвитку.

ВИСНОВКИ

Підсумовуючи результати магістерського дослідження ми дійшли до таких висновків:

1) Теоретико-методологічні засади дослідження політичної системи України є важливим об'єктом уваги як для зарубіжних, так і для вітчизняних дослідників. Зокрема, вони включають в себе різноманітні підходи до аналізу політичних процесів, структур та взаємодій української політичної системи. Зарубіжні дослідники часто розкривають питання специфіки українського політичного розвитку. Вони акцентують увагу на демократичних трансформаціях, механізмах управління та інституціональних змінах. Вітчизняні дослідники звертають увагу на специфіку політичних процесів в Україні, включаючи вплив історичного досвіду, культурних та соціальних чинників на політичні інституції. Вони активно досліджують внутрішній політичний дискурс, взаємодії між політичними суб'єктами та процеси управління. Отже, дослідження політичної системи України вимагає комплексного підходу, який поєднує як інтернаціональний, так і локальний погляд на політичні процеси. Важливою є не лише аналіз самої структури системи, але й її динаміки в контексті зовнішніх впливів та внутрішніх трансформацій.

2) Термінологічний апарат у контексті дослідження політичної системи України відображає велике розмаїття підходів та концепцій, що використовуються для її аналізу та розуміння. Він охоплює такі ключові аспекти, як типологія політичних систем, внутрішні перетворення, конституційні та інституційні аспекти, ідеологічна та політична різноманітність. Ці компоненти сприяють глибшому розумінню складності політичної системи України, інтегруючи теоретичні підходи з емпіричними дослідженнями. Вони сприяють більш глибокому аналізу взаємодії між політичними інститутами, суспільством та міжнародним середовищем, що є

ключовим для ефективного функціонування політичної системи в умовах сучасності.

3) Реформаційна політика в Україні у період з 2010-2013 рр. стала ключовим етапом у стратегічному курсі модернізації країни, що охоплювала політичні, економічні та соціальні сфери. Політичні реформи включали у себе зміни в конституційних та законодавчих рамках, зокрема прийняття важливого Закону про засади внутрішньої і зовнішньої політики. Економічна політика спрямовувалася на стимулювання економічного зростання та зменшення бюрократичних бар'єрів. Соціальні реформи націлені на покращення якості життя громадян і зміцнення соціального захисту. Окрім внутрішніх змін, активізувалися зусилля щодо європейської інтеграції, що підтвердилося підписанням Асоціаційної угоди з ЄС у 2014 р. Незважаючи на ці зусилля, результативність реформ була різноманітною, що визначилося подальшими політичними й економічними труднощами в країні, що настали пізніше.

4) Умови проведення АТО в Україні значно вплинули на політичну систему країни. Конфлікт на сході України викликав значне зміцнення національної єдності, що стало важливим фактором консолідації суспільства. Реформи в оборонному секторі стали нагальною необхідністю, спричинивши ініціативи щодо підвищення ефективності збройних сил та збільшення оборонного бюджету. Політична система країни внаслідок військових дій в Донбасі зазнала значних змін, включаючи перегляд пріоритетів у внутрішній політиці та розподіл ресурсів. Міжнародна увага до конфлікту також суттєво вплинула на зовнішню політику України та її міжнародні зв'язки. Усе це свідчить про значні трансформації у політичній системі країни, які відбулися в умовах проведення АТО, вимагаючи адаптації до нових викликів і умов для забезпечення національної безпеки та стабільності.

5) Умови воєнного стану суттєво змінили інформаційний простір країни, призводячи до значних трансформацій у сприйнятті медійного контенту та ставленні до пропаганди. Цей період характеризується

збільшеною активністю в медіапросторі, зокрема спостерігається відмова від російськомовних джерел і контенту, а також зростання популярності українською мовою. Пропаганда стає ключовим інструментом інформаційної війни, яка відіграє значну роль у мобілізації суспільства та формуванні національного єднання. Крім того, важливим аспектом є зростання інтересу до історії та культури України серед молоді, що свідчить про формування нових цінностей та ідентичності під впливом військових дій.

б) У період 2022-2023 рр. в Україні спостерігається зростання критики та зменшення довіри до владних структур, що може пояснюватись недосягненням очікуваних результатів у різних сферах та загальними претензіями до ефективності та прозорості їх діяльності. Важливо відзначити, що наразі критика не призводить до вимог щодо проведення передчасних виборів, оскільки більшість українців не підтримує такий сценарій, і залишається значна довіра до Президента України В. Зеленського. Визнання легітимності Президента є важливим фактором для забезпечення стабільності політичних інституцій у складних умовах та успішного проведення складних міжнародних переговорів. При цьому, умови війни виявили, що найбільш вразливим елементом системи є політичні партії, більшість з яких не зуміла належним чином функціонувати або знайти своє місце в умовах кризи. Ця ситуація є результатом попередніх недоліків політичної системи України, коли більшість політичних утворень фактично функціонувала як виборчі проекти, а не справжні об'єднання громадян з належним представництвом на регіональному рівні.

7) Громадянське суспільство в Україні відіграє важливу роль у політичній системі країни, забезпечуючи демократію, активність громадян та контроль за діяльністю влади. Участь населення у громадських ініціативах, захист прав та інтересів громадян, сприяння відкритості і відповідальності влади є важливими чинниками підтримки суспільного розвитку та правової держави. Також, громадянське суспільство сприяє зміцненню місцевого самоврядування і демократичних інститутів, формує громадянську свідомість

та культуру, сприяючи активній участі громадян у вирішенні суспільних проблем.

8) Війна створює надзвичайно складні умови для функціонування політичної системи України, висуваючи перед нею низку критичних викликів. Однією з головних проблем є відсутність чіткої довгострокової концепції розвитку. Брак ясного бачення майбутнього держави та її політичної системи ускладнює стратегічне планування та впровадження реформ. Це створює ризик повернення до старих моделей функціонування, які були недосконалими і призвели до поточної кризи.

Ще одним важливим викликом є політичний інфантилізм. Частина населення та політичного класу демонструє небажання брати на себе відповідальність за прийняття рішень та схильність до перекладання її на зовнішні сили, що ускладнює проведення ефективних реформ та подолання корупції. Патерналізм, залежність громадян від держави у багатьох сферах життя, обмежує розвиток громадянського суспільства та активну участь населення в управлінні державою.

Політизація конституційного процесу є ще одним суттєвим викликом. Зміни до Конституції та політичні реформи часто проводяться з короткостроковими політичними цілями, що заважає стратегічному розвитку та забезпеченню стабільності. Недостатня незалежність судової влади також підриває верховенство права та справедливість судочинства. Незавершеність судової реформи та вплив політичних сил на суди підривають довіру до судової системи. Відсутність єдиного бачення національних інтересів серед політичних сил перешкоджає розробці та впровадженню єдиної національної політики, необхідної для консолідації суспільства. Розбіжності у розумінні національних інтересів ускладнюють досягнення консенсусу та спільної роботи на благо країни.

9) Основні напрямки реформування політичної системи в умовах війни включають: перегляд Конституції з метою зміцнення демократичних принципів і розширення прав громадян. Важливо удосконалити виборчу

систему для забезпечення більшого представництва та справедливості, а також зробити акцент на боротьбу з корупцією та підтримку громадянського суспільства. Транспарентність владних структур і розвиток місцевого самоврядування також є важливими аспектами. Молоді потрібно створити умови для активної участі у політичному процесі, а міжнародна співпраця має сприяти інтеграції України в європейські та світові структури тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гапоненко В. А. Концептуальна модель інституційних передумов демократизації політичної системи України: автореф. дис. д. політ. н. Київ, 2020. 26 с.
2. Савченко І. Г. Реформування політичної системи України: виклик сучасності. *Вісник ХНУ імені В. Н. Каразіна. Серія «Питання політології»*. 2010. № 885. С. 109–114.
3. Грижбовська Т. С. Особливості становлення та розвитку політичних систем пострадянських країн. *Політикус*. 2018. Вип. 1. С. 36–40.
4. Михальченко М. Політична система в Україні: що ми модернізуємо? *Віче*. 2011. № 1. С. 27–30.
5. Москалець Н. В. Досвід і проблеми реформування політичної системи в Україні на сучасному етапі. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2012. № 7. С. 3–8.
6. Приходько С., Ільченко А., Макарець С. Політична система України у контексті багатокомпонентних класифікацій. *Політикус*. 2021. Вип. 5. С. 65–70.
7. Пильгун Н. В., Слущка О. С. Теоретико-правовий аналіз політичної системи України. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2021. Вип. 5 (40). С. 11–15.
8. Іванов М. Теоретичні засади та практичні завдання оптимізації політичної системи сучасного українського суспільства. *Політичні дослідження*. № 1 (5). 2023. С. 36–47.
9. Басараб В. І. Моделі державотворення у працях А. Шептицького. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Історія»*. Вип. 1 (38). 2018. С. 11–18.
10. Істон Д. Політична система. *Хрестоматія для лінивих. Політологія*. 2020. URL: <https://anthologyforthelazy.webnode.com.ua/l/devid-iston-politichna-sistema/> (дата звернення: 14.06.24).

11. Політична система та шляхи її розвитку. *Вища освіта в Україні. Osvita ua.* 2024. URL: <https://osvita.ua/vnz/reports/politolog/15231/> (дата звернення: 14.06.24).
12. Мадіссон В. В., Кадлубович Т. І., Черняк Д. С., Пархоменко Н. В. Політична система сучасного суспільства: навчальний посібник. К.: КНУТД. 2015. 229 с.
13. Вебер М. Соціологія. *Загальноісторичні аналізи. Політика.* Київ: Наукова думка. 2018. С. 157–172.
14. Мельник Р. М. Політологія: курс лекцій для студентів 4 курсу. Любешів: Любешівський технічний коледж Луцького НТУ. 2015. 87 с.
15. Бурдоносова М. А. Аспекти визначення соціально-нормативної основи політичної системи суспільства. *Матеріали юридичної науково-практичної Інтернет-конференції «Людина, суспільство і держава в умовах реформ та інновацій».* 2016. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/11279/1/25-28.pdf> (дата звернення: 14.06.24).
16. Кравчук М. В. Теорія держави і права (опорні конспекти): навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. 3-є вид., змін. й доповн. К.: Правова єдність. 2014. 608 с.
17. Штука І. А. Політична культура в контексті модернізації політичної системи України: автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук. Київ: Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова. 2013. 133 с.
18. Коломоець Т. О. Електронне наукове фахове видання «Юридичний науковий електронний журнал». № 4. 2021. URL: http://www.lsej.org.ua/4_2021/4_2021.pdf (дата звернення: 14.06.24).
19. Про внесення змін до Конституції України. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 252 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України від 8 грудня 2004 р. № 2222-IV. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v020p710-10#Text> (дата звернення: 19.06.24).

20. Конституція України: шляхи вдосконалення: матеріали круглого столу (Київ, 26 червня 2015 р.). К.: Національна академія внутрішніх справ. 2015. 80 с.

21. Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади. Указ Президента України № 1245/2010 від 28.12.2010 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1085/2010#Text> (дата звернення: 19.06.24).

22. Про внесення змін до Конституції України щодо проведення чергових виборів народних депутатів України, Президента України, депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів. Закон України від 01.02.2011 р. № 2952-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2952-17#Text> (дата звернення: 19.06.24).

23. Про Національний план дій на 2011 рік щодо впровадження Програми економічних реформ на 2010-2014 роки «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава». Указ Президента України №504/2011 р. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/5042011-13078> (дата звернення: 19.06.24).

24. Янукович підписав указ про створення Конституційної Асамблеї. *Уніан інформаційне агентство*. 2011. URL: <https://www.unian.ua/politics/462980-yanukovich-pidpisav-ukaz-pro-stvorennya-konstitutsiynoji-asambleji.html> (дата звернення: 19.06.24).

25. Про Конституційну Асамблею. Указ Президента України від 17 травня 2012 р. №328/2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/328/2012#Text> (дата звернення: 19.06.24).

26. Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2012 році. *Щорічне Послання Президента України до Верховної Ради України*. Київ: НІСД. 2012. С.118-119.

27. Про підтримку Збройних сил України та інших військових формувань України. Постанова ВРУ від 2 березня 2014 р. № 846-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/846-18#Text> (дата звернення: 20.06.24).

28. Про Національну гвардію України. Закон України від 14.10.2014 р. № 1697-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/876-18> (дата звернення: 20.06.24).

29. Про часткову мобілізацію. Закон України від 17.03.2014 р. № 1126-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/303/2014#Text> (дата звернення: 20.06.24).

30. Про невідкладні заходи щодо забезпечення національної безпеки, суверенітету і територіальної цілісності України. Постанова ВРУ № 846-VII від 02.03.2014 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0001525-14#Text> (дата звернення: 20.06.24).

31. Про відновлення дії окремих положень Конституції України. Закон України від 21.02.2014 р. № 742 VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/742-18#Text> (дата звернення: 20.06.24).

32. Про особливий порядок місцевого самоврядування в окремих районах Донецької та Луганської областей. Закон України від 17.03.2015 р. № 256-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1680-18#Text> (дата звернення: 20.06.24).

33. Про правовий режим воєнного стану. Закон України від 03.04.2003 р. № 662-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1647-14#Text> (дата звернення: 20.06.24).

34. Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні. Постанова КМУ від 1 квітня 2014 р. № 333-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80#Text> (дата звернення: 20.06.24).

35. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року. Постанова КМУ від 6 серпня 2014 р. № 385. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/385-2014-%D0%BF#Text> (дата звернення: 20.06.24).

36. Про затвердження плану заходів з реалізації нового етапу реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні на 2019-2021 роки. Розпорядженням КМУ від 23 січня 2019 р. № 77-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/77-2019-%D1%80#Text> (дата звернення: 20.06.24).

37. Щорічні та щомісячні аналітичні підсумки і прогнози. *Центр Разумкова*. 2019. URL: <https://razumkov.org.ua/vydannia/shchorichni-analitychni-pidsumky-i-prohnozy> (дата звернення: 20.06.24).

38. Баранівська М. Для українців телеграм-канали є найпопулярнішим джерелом інформації про війну, – дослідження. *ГО «Детектор медіа»*. 2024. URL: <https://detector.media/infospace/article/225636/2024-04-18-dlya-ukraintsiv-telegram-kanaly-ie-naypopulyarnishym-dzherelom-informatsii-pro-viynu-doslidzhennya/> (дата звернення: 23.06.24).

39. Політична система України в умовах війни. *Національний інститут стратегічних досліджень*. 2022. URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/politychna-systema-ukrayiny-v-umovakh-viyny> (дата звернення: 23.06.24).

40. Українська аудиторія після початку великої війни: зміни у медіаспоживанні, сприйняття інформаційного простору, чутливість до спотвореного контенту. *ГО «Детектор медіа»*. 2022. URL: <https://detector.media/infospace/article/204890/2022-11-16-ukrainska-audytoriya-pislya-pochatku-velykoi-viyny-zminy-u-mediaspozhyvanni-spruunyattya-informatsiynogo-prostoru-chutlyvist-do-spotvorenogo-kontentu/> (дата звернення: 23.06.24).

41. Наумова М. Ю. Українська аудиторія після початку великої війни: зміни у медіаспоживанні, сприйняття інформаційного простору, чутливість до спотвореного контенту. *Спеціальні та галузеві соціології. Габітус*. Вип. 45. 2023. С. 21-27.

42. В Україні зростає готовність чинити опір російським інтервентам: результати телефонного опитування, проведеного 5-13 лютого 2022 року. *КМІС*. 2022. URL: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1099&page=1> (дата звернення: 23.06.2024).

43. Динаміка довіри окремим інституціям у 2021-2023 роках. *Пресреліз підготовлений виконавчим директором КМІС Антоном Грушецьким*. 2023. URL: <https://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1335&page=1> (дата звернення: 23.06.2024).

44. Про легітимність Президента України Володимира Зеленського. *Інтернет видання «Опора»*. 2024. URL: <https://www.oporaua.org/vybory/pro-legitimnist-prezidenta-ukrayini-volodimira-zelens-kogo-25269> (дата звернення: 23.06.2024).

45. Загрози національній безпеці у сфері внутрішньої політики. *Обговорення. НІСД*. 2024. URL: <https://niss.gov.ua/news/novyny-nisd/zahrozy-natsionalniy-bezpetsi-u-sferi-vnutrishnoyi-polityky-obhovorennya> (дата звернення: 24.03.24).

46. Гарань О. Росія з кожного українського президента робить націоналіста. *Центр політичного консалтингу*. 2023. URL: <https://cpc.com.ua/articles/oleksiy-garan-rosiya-z-kozhnogo-ukrainskogo-prezidenta-robit-nacionalista> (дата звернення: 24.06.24).

47. Горбач В. Нам необхідно деколонізувати Захід, позбавивши його російського впливу. *Центр політичного консалтингу*. 2022. URL: <https://cpc.com.ua/articles/volodimir-gorbach-nam-neobkhidno-dekolonizuvati-zakhid-pozbavivshi-yogo-rosiyskogo-vplivu> (дата звернення: 24.06.24).

48. Павленко І., Потапенко В., Нагірний В. Внутрішньополітичні загрози під час війни та у повоєнний час: пошук шляхів мінімізації. *Політичні інститути та процеси. Політичні дослідження*. №2 (6). 2023. С. 87-98.

49. Алейнік В. Головні виклики для України під час повномасштабної російсько-української війни (в контексті дослідження політичної свідомості

суспільства). *Філософія політики. Humanities Studies*. 2023. Вип. 15 (92). С. 133-139.

50. Колоколова М. О. Патерналізм у політичній свідомості українців: характерні прояви та ймовірні причини. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна*. 2014. № 1122. С. 59-66.

51. Патер О. Росія спалить себе у багатті війни: які ключові виклики для України на 2023 рік. *Інформаційне агентство «24.ua»*. 2023. URL: https://24tv.ua/ru/porazhenie-rossii-poslevoennoe-razvitie-kljuchevye-vyzovy-dlja_n2228757/amp (дата звернення: 26.06.24).

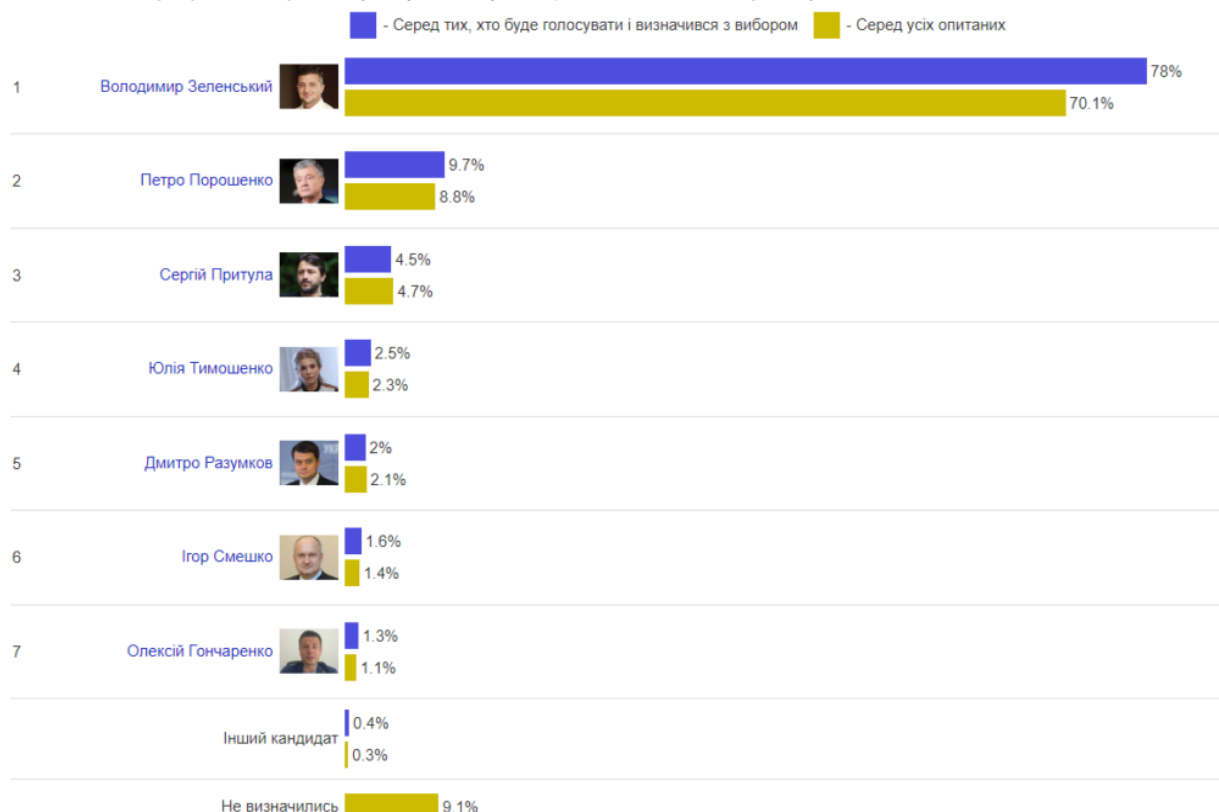
52. Пекар В. Поговорімо про неприємні речі. Що нас чекає після перемоги. *New Voice*. 2023. URL: <https://nv.ua/ukr/opinion/peremoga-ukrajini-pekar-pro-te-shcho-chekaye-ukrajinciv-pislya-viyni-novini-ukrajini-50309776.html> (дата звернення: 26.06.24).

ДОДАТКИ

«Додаток А»

Рейтинг політиків: Вибори Президента України

Питання: Якби вибори Президента України відбулись у найближчу неділю, за якого кандидата Ви б проголосували?

Рейтинг партій: Вибори до Верховної Ради

Питання: Якби вибори до Верховної Ради відбулись у найближчу неділю, за яку політичну партію Ви б проголосували?

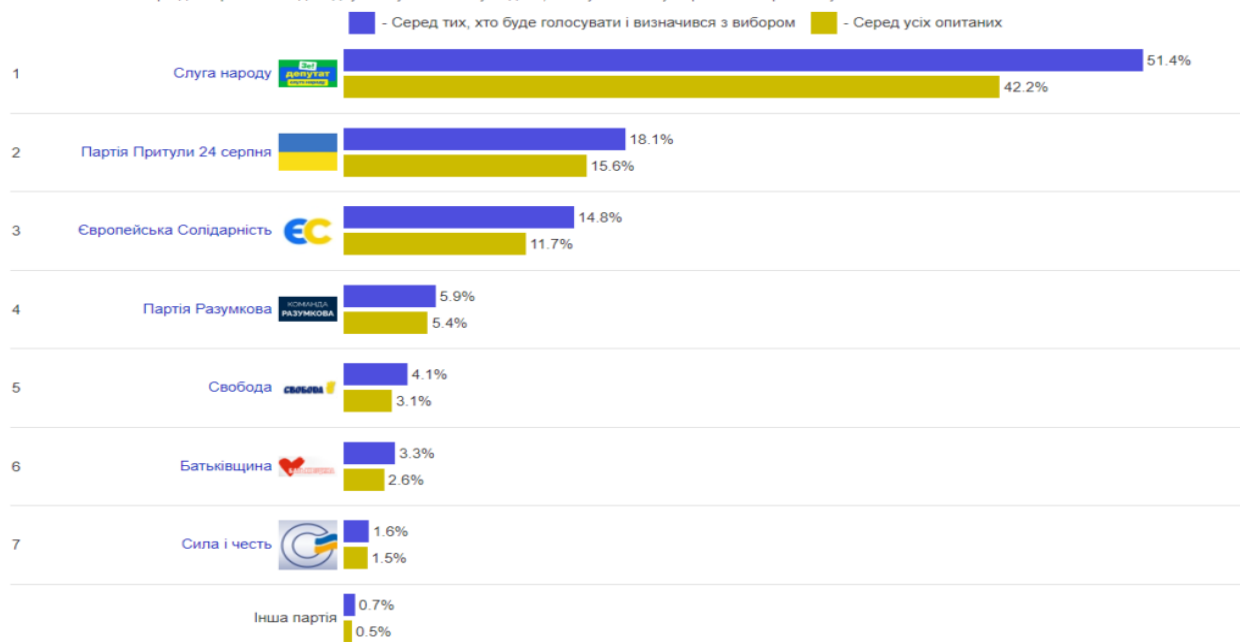

Рис. 3.3. Рейтинг політиків та політичних партій в Україні у 2023 р. [43]